

ბით, ზღვით. ბელა კუპერმა ბათუმთან ურთიერთობა გააგრძელა სამშობლოში დაბრუნების შემდეგაც.

შუშანა გასპარიანი (კუპერი), ინჟინერი რამიშვილი და ვლადიმერ მკერვალიშვილი. ბუდაპეშტი, 1967 წელი

ძმური მეგობრობის ნათელ მაგალითად იქცა ფაშიზმის წინააღმდეგ ერთობლივი ბრძოლა მეორე მსოფლიო ომის პერიოდში. უნგრეთის გათავისუფლებისათვის უნგრელების გვერდით იბრძოდნენ ჩვენი თანამემამულეები: **ამირან გურგენიძე, გიორგი საბაშვილი, ხასან ხალვაში, გიორგი ცინცაძე, გიორგი მუშკუდიანი, კაპიტონ გოგოლაძე, ჰერმან მჟავანაძე, ევტიხ ნიკოლაიშვილი, რაჟდენ საბეიშვილი, გიორგი ჩხატარაშვილი, თევდორე ლომთათიძე, ზურაბ ნანეიშვილი და სხვები.** ბევრი მათგანი დაეცა უნგრეთის გათავისუფლებისათვის ბრძოლაში, მათ შორის: **კაპრეშუმელი მამია დარჩია, ჯოჭოელი გიორგი ავჯიშვილი, ბათუმელი ტარიელ აბულაძე და ა. შ.**

მეორე მსოფლიო ომის შემდეგ უნგრეთ-საქართველოს მეგობრობამ შეიძინა ახალი შინაარსი. ამის ნათელი დადასტურება იყო საქართველო-უნგრეთის მეგობრობის საზოგადოების ჩამო-

ყალიბება, რომლის რეგიონალური განყოფილება 1965 წ. ჩამოყალიბდა ბათუმშიც **ვლადიმერ მკერვალიშვილის** ხელმძღვანელობით.

თანამედროვე პირობებში განსაკუთრებული მნიშვნელობა შეიძინა სამეცნიერო და კულტურულმა კონტაქტებმა. საარქივო ფონდებში წარმოდგენილია მრავალფეროვანი მასალა, რომელიც ეძღვნება უნგრეთის კულტურის დეკადას და სხვა კულტურულ ღონისძიებებს. 1975 წ. ბათუმს ესტუმრნენ უნგრეთის ტელევიზიის კორესპონდენტი მოსკოვში **იოჟეფ ფარკაში**, ოპერატორი **დიორდ ტუცკო** და ჟურნალისტი **მარია გრაბარი**. მათი მიზანი იყო შეექმნათ დოკუმენტური ფილმი საქართველოს შესახებ.

1979 წ. მარტში უნგრეთს სტუმრობდა ქობულეთის ფოლკლორულ-მუსიკალური ანსამბლი „ნარინჯი“-ს 35 კაციანი დელეგაცია, რომლის წევრები დაჯილდოებულ იქნენ საპატიო სიგელებით (ასსცსა, ფ. რ-545, ან. 1, ს. 17, ფურც. 4-5).

საპატიო სიგელები

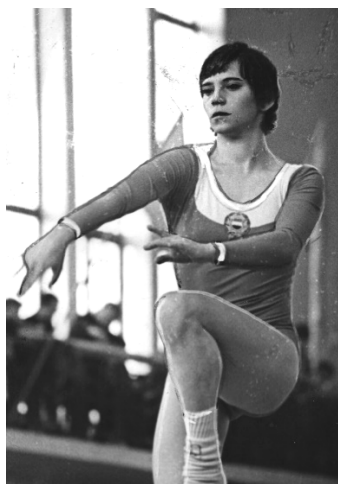
აქვეა დაცული მოსაწვევები და საგაზეთო პუბლიკაციები, ფოტო და წერილობითი გამოფენების ამსახველი მასალები, შესაბამისი ოქმები (ასსცსა, ფ. N რ545, საქმ. 1, ფურც.20-21).

უნგრეთის ისტორიის მნიშვნელოვან თარიღებს არაერთი ღონისძიება მიეძღვნა საქართველოში. მარტო 1973 წელს ბათუმში ჩატარებულა ექვსი მეგობრული ღონისძიება (უნგრელი მწერლის მათე ზალკის დაბადებიდან 80 წლისთავი, უნგრეთის კონსტიტუციის დღე, ფაშიზმისაგან უნგრეთის გათავისუფლების დღესასწაული და ა. შ.) (ასსცსა, ფ. რ 545, ს. 6, ფურც. 45).

1980 წ. 2 დეკემბერი, საერთაშორისო სამეცნიერო კონფერენცია, უნგრელი კოსმონავტი ბერტლან ფარკაში, საქართველოს დამსახურებული არტისტი ელენე საყვარელიძე და ხელვაჩაურის რაიონული არქივის გამგე ვლადიმერ მკერვალიშვილი

საარქივო ფონდებში წარმოდგენილი მასალები გარკვეულ წარმოდგენას იძლევა სპორტის სფეროში თანამშრომლობის შესახებ. 1970-იან წლებში (და შემდგომ პერიოდშიც) არაერთი სპორტული ღონისძიება გაიმართა. 1976 წ. ბათუმს ეწვია უნგრელ ტანმოვარჯიშეთა 24 კაციანი დელეგაცია.

**უნგრელი ტანმოვარჯიშეები ბათუმში 1976 წ.,
(ასსცსა, ფ.რ-545, ს. 11)**

სამეცნიერო კონტაქტები გრძელდება ბათუმისა და სეგედის უნივერსიტეტებს შორისაც.

**სეგედისა და ბათუმის უნივერსიტეტის მეცნიერთა ჯგუფი
სამეცნიერო კონფერენციაზე (2009 წელი)**

ამ ურთიერთობების მესაძირკვე იყო ლაიოშ ტარდი. 2009 წლის მაისში სეგედის უნივერსიტეტს ეწვია ბათუმის უნივერსიტეტის პროფესორი თამაზ ფუტყარაძე.

თამაზ ფუტყარაძე სამეცნიერო კონფერენციაზე. სეგედი (უნ-გრეთი), 2009 წელი

მომხსენებელმა შეხვედრის დროს ხაზი გაუსვა მეგობრული და სამეცნიერო კონტაქტების გაღრმავების აუცილებლობას, რაც შესაძლებელია პროფესორ-მასწავლებელთა და სტუდენტთა ურთიერთგაცვლით, ერთობლივი სამეცნიერო ექსპედიციების, საველე პრაქტიკების, კონფერენციების, გამოფენების ორგანიზებითა და სხვა ღონისძიებებით. ყოველივე ეს ხელს შეუწყობს ჩვენს ხალხებს შორის მეგობრობის შემდგომ განმტკიცებასა და განვითარებას.

გამოყენებული წყაროები და ლიტერატურა:

1. ასსცსა, ფ. N 402 (ვლ. მკერვალიშვილის პირადი ფონდი), ან. 1, საქმე 3, ფურც. 3, 15, 115;
2. ასსცსა, ფ. N რ-545, ან 1, ს. 1, ფურც. 5, 11, 12, 16, 20;
3. ასსცსა, ფ. N რ-545, ან 1, ს. 2, ფურც. 2;
4. ასსცსა, ფ. N რ-545, ან 1, ს. 3, ფურც. 16;
5. ასსცსა, ფ. N რ-545, ან 1, ს. 6, ფურც. 45;
6. ასსცსა, ფ. N რ-545, ან 1, ს. 11;
7. ასსცსა, ფ. N რ-545, ან 1, ს. 17, ფურც. 4-5
8. „Венгерские новости, №4, 1967.

Nato Kikava

Tamaz Phutkaradze

Some issues of Georgia-Hungary relationship (according to the materials protected in Archives Administration of Ajara)

Summary

Hungary and Hungarians have always been the focus of the Georgian public thinking. Our contacts were not only political, but also scientific, cultural or economic nature.

The article deals with Georgia – Hungary relations major issues according to the materials protected in Archives Administration of Ajara.

**სტამბულის ქართული კოლონიის ისტორიისათვის
(1921-1925 წლები)**

საქართველოს დამოუკიდებლობის დაკარგვის შემდეგ ბათუმიდან სტამბულში ქართველთა რამდენიმე წლიანი ემიგრაცია დაიწყო. აქ ჩამოვიდა: ნოე ჟორდანია და დევნილი მთავრობის სრული შემადგენლობა, მენშევიკური მთავრობის თაყვანისმცემელი ქართველი ინტელიგენცია, ასევე ყოველდღიურ საშოვარზე წამოსული ქართველები: ვაჭრები, ხელოსნები, მუშები, მძღოლები.

რუსეთის ჯარის თბილისში შემოსვლის შემდეგ დაიწყო სახელმწიფო ქონების ევაკუაცია როგორც თბილისიდან, ისე რესპუბლიკის სხვა დიდი ქალაქებიდან – ჯერ ქუთაისში, ხოლო შემდეგ ბათუმში. მოვლენები სწრაფად და ქაოსურად მიმდინარეობდა, არ იყო შემუშავებული სათანადო გეგმა, არ იყო დანიშნული შესაფერისი პასუხისმგებელი პირი. 17 მარტს დაიტვირთა და მხოლოდ 18 მარტს მოხერხდა ათობით გემის: „მარიას“, „ვესტას“, „დობლოვოლკის“, „ილია მოროზოვის“, „ამეროსის“ „დონეცის“ „წმინდა ნიკოლოზის“ „კასტორის“, „სანტა -ტერეზას“, „ოლენის“ ავიაგამანადგურებლების: „ფრიდონის“, „ავთანდილის“ და „ტარიელის“ ბათუმიდან სტამბულისკენ გადასვლა. გემებით მოხდა ათასობით ტონა საკვების, მედიკამენტების, სამხედრო ქონების, სატელეფონო და სატელეგრაფო ქონების, მთავრობის სახელზე გაფორმებული 10 ავტომობილის, ჭურჭლის და ათასობით სხვა აუცილებელი ნივთის გადატანა, მასთან ერთად მოხდა 1000-მდე საქართველოს მოქალაქის ევაკუაცია. მთავარსარდალმა გენერალმა **კვინიტაძემ** ბათუმშივე ყველა გემზე დანიშნა კომენდანტი, მაგრამ, როგორც დოკუმენტებიდან ირკვევა, მათ არავინ ემორჩილებოდათ, გზაში ხდებოდა სახელმწიფო ქონების დატაცება და გადაძალა. სტამბულში ჩააღწია

ყველა სახელმწიფო გემმა, ერთის გარდა, ავიაგამანადგურებელი „ტარიელი“ ზღვაში ჩაიძირა (1939, ა, 2, საქ. 26, გვ.10, 11).

სტამბულში ჩასვლამდე, ჯერ კიდევ გემზე, სახელმწიფო ქონების განკარგვისათვის 1921 წლის 22 მარტს შეიქმნა „მთავრობის ეკონომიური კომისია“, რომელშიც შედიოდნენ ფინანსთა მინისტრი კონია კანდელაკი (თავმჯდომარე), მომარაგების მინისტრი გიორგი ერაძე (ლტოლვილთა კომიტეტის თავმჯდომარე), ბენიამინ (ბენია) ჩხიკვიშვილი, პეტრე სურგულაძე და მიხაკო წერეთელი.

**გიორგი ერაძე, ბენია ჩხიკვიშვილი,
პეტრე სურგულაძე, მიხაკო წერეთელი.**

კომისიის შემადგენლობა მალე შეიცვალა, რადგან კომისია მიატოვეს მ. წერეთელმა და პ. სურგულაძემ. მათ მაგიერ არჩეული იქნენ ზაქარია მდივანი და იოსებ გოგოლაშვილი. სტამბულში ჩასულმა კომისიამ პირველ დღეებში ბინა საკონსულოში დაიდო, მაგრამ იმის გამო, რომ აუარებელი ლტოლვილი მიაწყდა კომისიას ათასგვარი მოსაგვარებელი საქმეებით, მისი შემადგენლობა გაიზარდა და სამუშაოდ სამი პატარა ოთახი იქირავეს. კომისიის შტატში შედიოდა კანცელარიის ორი თანამშრომელი (ს. გეგელაშვილი, და ედ. ბერგი), კომისიის მდივანი და იურის კონსული (ნ. ელიავა და ი. ზურაბიშვილი), რომელებიც კანცელარიაშიც მუშაობდნენ, ზურაბიშვილი პარალელურად უცხოელების კომისიასაც ესწრებოდა, კომისიას ჰყავდა საქონლის მეთვალყურე – აგენტი (ვ. არდიშვილი) და ერთი მსახური (ფ. 1864, ან. 2, საქ. 588, გვ.1.).

ივანე ზურაბიშვილი ზაქარია მდივანი

კომისია ეკონომიურად ძირითადად დამოკიდებული იყო პარიზზე და სამშობლოდან ჩამოსულ საქონელზე. უცხო მიწაზე მთავრობას დიდი წინააღმდეგობები შეექმნა: მოსალოდნელი იყო, რომ მოვალეები აუცილებლად მოითხოვდნენ არსებული ვალის გასტუმრებას სამშობლოდან გადმოტანილი საქონლის ხარჯზე. მაგრამ სტამბულში თავი იჩინა ისეთმა მევალეებმაც, რომელთა ვალი მთავრობას ძირითადად გასტუმრებული ჰქონდა. ქალაქი სტამბული საოკუპაციო ზონა იყო და ასეთი რამ მოსალოდნელი იყო. ამ უსიამოვნებებისაგან ხშირ შემთხვევაში თავის დაღწევა ხდებოდა, მაგრამ საერთო ჯამში ქართველებისთვის იქაური მმართველი წრის წინაშე ცუდი ატმოსფერო იქმნებოდა.

სტამბულში ჩასვლიდან ერთ კვირაში გაირკვა, რომ ბათუმში საქონლის დატვირთვის დროს, მიუხედავად მთავრობის თავმჯდომარის განკარგულებისა, ტვირთის სიები არ იყო შედგენილი, უფრო მეტიც, ბათუმის გენერალ – გუბერნატორის განკარგულებით საქონლის დიდი ნაწილი არ დაიტვირთა, ნაწილი, აღუწერავი საქონელი, 17 მარტს, იქვე ნავსადგურში დაიტაცეს, საქონლის დატვირთვისას არც კონოსამენტები გადაეცა გემის მეპატრონეს. ერთადერთი ფინანსთა სამინისტროს მიერ გამოგზავნილი განცხეულობა, რომელზედაც სია იყო შედგენილი, დანაკარგის გარეშე ჩავიდა სტამბულში (ფ. 1864, ან. 2, საქ. 588, გვ. 4). გემები ქართული ტვირთით სტამბულის ნავსადგურში შევიდა ფრანგული დროშით, ამიტომ დატვირთულ გემებზე ფრანგებმა

შეადგინეს კომისია, სადაც ჩვენი მთავრობის წარმომადგენელიც მიიწვიეს, მაგრამ ჩვენს წარმომადგენელს გემების ორიგინალური პასპორტებიც არ ჰქონდა თან, რადგან საბუთები თბილისში იყო. მოწინააღმდეგე მხარემ ისარგებლა ამ შემთხვევით, იხელმძღვანელა საერთაშორისო საზღვაო კოდექსით. რადგან გემების უმრავლესობის ნამდვილი მეპატრონეები უცხოელები იყვნენ, მათ გადაეცათ მხოლოდ მათი ნაწილი: გემი „დობროლოვსკი“ გადაეცა სატრანსპორტო საზოგადოების თავმჯდომარეს ა. ხოშტარიას, „მუზა“- ქართველ არენდატორს – გუგუშვილს, ავიგამანადგურებლები: „ფრიდონი“ და „ავთანდილი“- იტალია – კავკასიის ბანკს, რომელმაც ისინი მალევე თავიდანთ ნავსადგურში გადააგზავნეს (ფ. 1864, ან. 2, საქ. 588, გვ. 5.).

ზემოთ აღნიშნულიდან გამომდინარე, სადაო გახდა თვითონ გემებზე დატვირთული საქონელი. ამაზე დაობდნენ კერძო პირებიც, ვისაც ეკუთვნოდა საქონელი. ფრანგულმა მხარემ დაუკითხავად დაიწყო საქონლის დაცლა, ქართული მთავრობის პროტესტის შემდეგ, საქონლის კუთვნილების გამოსარკვევად, საკითხი განსახილველად გადაეცა საერთაშორისო კომისიას, რომლის შემადგელობაში შედიოდა საფრანგეთის, ინგლისის, იტალიის წარმომადგენლები და საქართველოს კონსული. კომისიის სხდომები თვეზე მეტ ხანს მიმდინარეობდა. შედეგად, საქონლის უმრავლესობა ქართული მთავრობის საკუთრებად გამოცხადდა. საქონელი, გამონაკლისის გარდა, მევალეების მოთხოვნების დასაკმაყოფილებლად გადაეცა იტალია – კავკასიის ბანკს. საქონლის დიდი რაოდენობიდან მთავრობის საკუთრებაში გადავიდა ბორჯომის მამულის ქონება და რაოდენ გასაკვირიც არ უნდა იყოს – იუნკრების საცვლები (ფ. 1864, ან. 2, საქ. 588, გვ. 6.).

მთავრობის წინაშე დადგა საკითხი, აუცილებლად გამოერკვიათ დამნაშავეები ზემოთ აღნიშნულ საქმეში. შეიქმნა კომისია (თავმჯდომარე, საოლქო პალატის მბრალმდებელი – მ. ტატიშვილი, წევრები: ბაქრაძე და ლომთათიძე). თვეზე მეტხანს მუშაობდა საგამომძიებლო კომისია, მაგრამ ვერ შეძლო საქმის სა-

ფუძვლიანი წარმოება, თუმცა ზოგიერთი დამნაშავე გამოიკვეთა (ფ. 1864, ან. 2, საქ. 588, გვ. 8).

მთავრობის ეკონომიკური კომისია, მიუხედავად იმისა, რომ სტამბულში ასევე არსებობდა „მთავრობის ლტოლვილთა კომიტეტი“ თავის კრებებზე მნიშვნელოვან დროს უთმობდა ლტოლვილთა საკითხს. ასეთი მუშაობის მიზეზად სახელდებოდა 1. ლტოლვილთა საკითხი, გამომგზავრებამდე არ იყო გადაჭრილი. 2. ლტოლვილთა უმეტესობა უკმაყოფილო იყო, რადგან ადგილზე უკეთეს პირობებს მოელოდა, 3. ლტოლვილთა კომიტეტმა თავის დროზე არ შექმნა ხარჯთაღრიცხვა, რამაც გაურკვევლობა გამოიწვია. გარდა ამისა, მთავრობის ეკონომიკურმა კომისიამ დაფარა საკონსულოსა და მათი წარმომადგენლობის შენახვის ხარჯები, გაისტუმრა მარტის, აპრილის, მაისის, ივნისის თვის ხარჯები და წინასწარ მოხდა საქართველოს საკონსულოს ბინის ერთი წლის ქირის გადახდა, შეიძინეს საჭირო ავეჯი. კომისიამ პარიზში გაისტუმრა მთავრობის წევრები, მნიშვნელოვანი დახმარება აღმოუჩინეს ლტოლვილებს, გამოიყო თანხა მათი გადმოყვანისთვის და ყოველდღიური ჯიბის ფულისთვის. მთავრობის ეკონომიკურმა კომისიამ მონაწილეობა მიიღო მთავრობის ვალების დაფარვაში და იტალია – კავკასიის ბანკის მეშვეობით გემ „ფრანც-კირილით“ საქართველოდან (საქართველოს მთავრობასთან ერთად) ჩამოტანილი განძეულის ერთი ნაწილით მოახდინა ვალის განაღდება. მეორე ნაწილი დროებით რჩებოდა ვალის უზრუნველსაყოფად (ფ. 1864, ან. 2, საქ. 588, გვ. 10).

1921 წლის 22 მარტს პირველი გემით საქართველოს მთავრობასთან ერთად სტამბულში მოსახლეობის ნაწილიც ჩავიდა. ლტოლვილი მოსახლეობის დასაბინავებლად და სხვა პრობლემების მოსაგვარებლად სტამბულში პირველი გემების ჩასვლამდე კონსულის ი. გოგოლაშვილის ინიციატივით დაარსდა „გადმოხვეწილ პირთა დამხმარე კომისია“, რომელშიც შედიოდნენ გენერლები: ქუთათელაძე და ძნელაძე, იოსებ ქემულარია, ივანე ზურაბიშვილი და მამა შალვა (ფ.1864, ან 2, საქ. N 583. გვ.1.). იმის გამო,

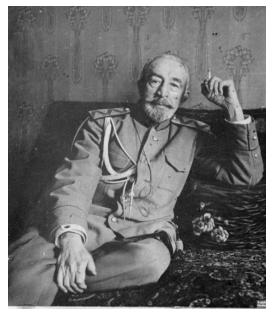
რომ ლტოლვილთა მოწყობა უცხო ქვეყანაში ერთობ ძნელი იყო, მთავრობამ დაადგინა, შეექმნა ოფიციალური „მთავრობის ლტოლვილთა კომიტეტი“, რომლის თამჯდომარედ დაინიშნა კონია კანდელაკი, კომიტეტის წევრები იყვნენ გენერლები: ძნელაძე, ჩხეტიანი და მდივანი, კონსული გოგოლაშვილი, ვ. ჯუღელი, ი. ქემულარია და ქალბატონი ხოშტარია(?). ლტოლვილთა დამხმარე ორივე ორგანიზაციას თითქმის ერთი და იგივე საქმე ჰქონდა მოსაგვარებელი. უფრო ეფექტური და ინტენსიური მუშაობისთვის ეს ორი ორგანიზაცია გაერთიანდა. დასაწყისში ლტოლვილთა კომიტეტი ძირითადად დასაქმებული იყო ლტოლვილი მოსახლეობის ბინებითა და სამუშაოთი დაკმაყოფილებით, მათთვის საკვების მომარაგებით. აღნიშნულ კომიტეტს დიდი დახმარება გაუწია სტამბულის კათოლიკურმა მონასტერმა, რომლის ტერიტორიაზე განთავსებული თხუთმეტამდე ოთახი გამოეყო მთავრობის წევრებსა და საზოგადო მოღვაწეებს დასაბინავებლად.

„გადმოხვენილ პირთა დამხმარე კომისიამ“ მუშაობა ლტოლვილი მოსახლეობის აღწერით დაიწყო. კომისიამ სიაში შეიყვანა ყველა ადამიანი, ვინც საკონსულოში გამოცხადდა, მათმა რიცხვმა დასწყისში 760 მიაღწია. ამას დაემატა ყაზახი რუსები და საქართველოდან სტამბულში ჩასული რუსებიც. ორ თვეში ლტოლვილთა პირველმა სიებმა რიცხვით 1000 -ს გადააჭარბა. „მთავრობის ლტოლვილთა კომიტეტმა“ აპრილში დაიწყო ლტოლვილი მოსახლეობის ახალი აღრიცხვა, სხვადასხვა უწყებებმა წარმოადგინეს სიები. პირველი მონაცემებით მთავრობის ზრუნვის ქვეშ იმყოფებოდა სულ 264 ადამიანი: სამხედრო უწყების 149, გვარდიის – 50, ადმინისტრაციის – 21, საზოგადო მოღვაწეები – 26, დამფუძნებელი კრების წევრები, სულ 18 კაცი. წარდგენილ სიას კიდევ დაემატა ლტოლვილთა გარკვეული რაოდენობა. მათი რიცხვი 350-მდე გაიზარდა და მოსალოდნელ რაოდენობას ბევრად გადააჭარბა (ფ.1864, ან 2, საქ. N 583. გვ. 2).

სამშობლოდან წასვლის მსურველებმა იცოდნენ, რომ პირველ და მეორე კატეგორიაში შედიოდნენ მთავრობის წევრები და

გვარდიის ოფიცრები. ამიტომ მესამე კატეგორიაში შეიყვანეს ლტოლვილები, მთავრობა მათ საერთო თავშესაფარით, პურითა და შაქრით ამარაგებდა.

„მთავრობის ლტოლვილთა კომიტეტმა“ შეძლებისდაგვარად სწრაფად დაიწყო ლტოლვილებზე ზრუნვა. პირველ რიგში ყველა, განურჩევლად კატეგორიისა, უნდა დაკმაყოფილებულიყო თავშესაფრით. პირველად, **კიჩილიკში** ანატოლიის ნაპირზე, შემდეგ კი **ბეიუკ-ლიმანში**, ევროპის ნაპირზე, ბოსფორში, თურქეთის მთავრობამ, სასახლის მინისტრის ავნი ფაშა ლორთქიფანიძის და სამხედრო მინისტრის ადიუტანტის ქემალ ბეი თავდგირიძის დახმარებით, სრული კეთილშობილური სტუმართმოყვარეობით, ქართველ ლტოლვილებს დაუთმო ცარიელი ყაზარმები. ფაქტიურად ეს იყო ცარიელი კედლები, რომელსაც არც კარებები ჰქონდა, არც ფანჯრები და რა თქმა უნდა არც ავეჯი. შენობების რემონტი მთავრობას დაუჯდა 1000 ლირამდე, მოეწყო საერთო სადალაქო, სამკერვალო, შეიძინეს ნავი, ამ ყველაფრისთვის მთავრობამ დახარჯა 270 ლირა. 6 სანოლიანი საავადმყოფოს, ამბულატორიის მოწყობა, ლტოლვილთა მკურნალობა და მოგვიანებით გარდაცვლილების: გენერალ გიორგი ყაზბეგისა და პოლკოვნიკ საგინაშვილის დაკრძალვაში 800 ლირამდე დაიხარჯა (ფ. 1864, ან 2, საქ. N 583, გვ. 3ა.).

გენერალი გიორგი ყაზბეგი

„მთავრობის ლტოლვილთა კომიტეტს“ განსაკუთრებულად გაუჭირდა ოჯახიანი ლტოლვილების მოწყობა, სამშობლოდან იძულებით წამოსული ქალების და ბავშვების უყურადღებოდ დატოვება და მათი საერთო ნორმაში მოქცევა შეუძლებელი იყო. მთავრობა იძულებული შეიქმნა ორი თვის განმავლობაში მათზე დაეხარჯა 1055 ლირა (ფ.1864, ან 2, საქ. N 583. გვ.4.).

კომიტეტი განსაკუთრებულ სააგიტაციო მუშაობას ეწეოდა ლტოლვილთა იმ ნაწილზე, ვისთვისაც სამშობლოში დაბრუნება დიდი საფრთხეს არ წარმოადგენდა. პირველ ორ თვეში გზის თანხის ანაზღაურებით სამშობლოში დააბრუნეს 130 – მდე ადამიანი. საშიშრობა ელოდათ გვარდიელებსა და იუნკრებს. 55 იუნკერი თურქეთში დატოვეს იმ მიზნით, რომ მოხერხდებოდა მათი გაგზავნა ევროპის სასწავლებლებში.

„გადმოხვენილთა დამხმარე კომისია“ გენერალ მდივნის ხელმძღვანელობით, ლტოლვილებისა და მთავრობის ჩამოსვლამდე დახმარების თაობაზე კონსტანტინეპოლში მოლაპარაკებებს აწარმოებდა უცხო სახელმწიფოების წარმომადგენლებთან. ამერიკელებთან მოლაპარაკებამ საჭირო შედეგი გამოიღო. ჩასვლიდან რამდენიმე თვის განმავლობაში ქართველი ლტოლვილების ბანაკებს ძირითადად ამერიკელები კვებავდნენ. მათ უზრუნველყვეს ლტოლვილები კარვებით და ყველა საჭირო ნივთით. როგორც მთავრობის წარმომადგენლები აღნიშნავდნენ, ლტოლვილი ქართველი მოსახლეობის შენახვა ორი თვის განმავლობაში 17-18 ათას ლირამდე დაუჯდათ, გაცილებით მეტი ვიდრე საქართველოს მთავრობას, რომელმაც აპრილ – მაისში ლტოლვილთა კომიტეტის დახმარებით ზემოთ აღნიშნულ ბანაკებში მოსახლეობის შენახვაზე 7935 ლირა დახარჯა.

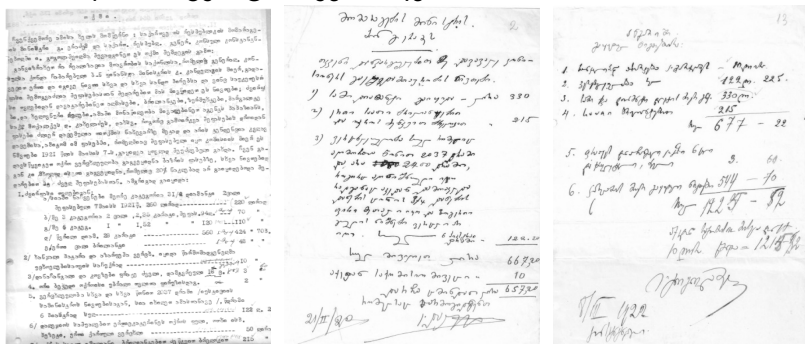
ქაღალდი	1.
ქაღალდი	11
ქაღალდი	17
ქაღალდი	23
ქაღალდი	29
ქაღალდი	35
ქაღალდი	41
ქაღალდი	49
ქაღალდი	75
ქაღალდი	103
ქაღალდი	95
ქაღალდი	97

**ლტოლვილებზე განეული მთავრობისყოველთვიური
დახმარების ხარჯი (ფ.1864, ან 2, საქ.N 593, გვ1.)**

ლტოლვილთა კომიტეტი აწარმოებდა ხარჯთაღრიცხვას: პირველ ორ თვეს სამხედრო უწყებიდან დაეხმარა 99 სამხედრო პირს, მათგან 25 ადამიანზე გაიცა 575 ლირა, თითოეულს 25 ლირის რაოდენობით; გვარდიიდან 25 სამხედროს; საზოგადო მოღვაწეებს, სულ 23 ადამიანს; ადმინისტრაციიდან 48 ადამიანს; დამფუძნებელი კრებიდან – 13 ადამიანს, სულ ორი თვის განმავლობაში დახმარება აღმოუჩინეს 244 სამხედრო მოსამსახურესა და საზოგადო მოღვაწეს. საერთო დაანგარიშებით სტამბულში მცხოვრები მთავრობის შენახვაზე გამოიყო და დაიხარჯა 21.810 ლირა, გერმანიაში გაგზავნილ პირებზე – 850 ლირა; იტალიაში – 280 ლირა; პრაღაში – 280 ლირა. საერთო რაოდენობამ 23.220 ლირა შეადგინა (ფ. 1864, ან 2, საქ. N 583. გვ.26.).

საქართველოს მომარაგების სამინისტროს გადაწყვეტილებით მალევე დაიწყო საქართველოდან გატანილი ძვირფასეულობის ნაწილის რეალიზაცია. გაიყიდა ოქროსა და ვერცხლის ძვირფასი ნივთები, მონეტები, ძვირფასი თვლები. მთავრობის კუთვნილი ავტომობილები, გაყიდულ ნივთებზე არსებობდა ანგარიშები, სპეციალური ოქმები, რომელზედაც ხელს აწერდნენ მომარაგების მინისტრი გ. ერაძე და საქართველოს კონსული

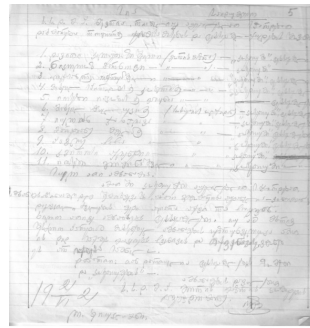
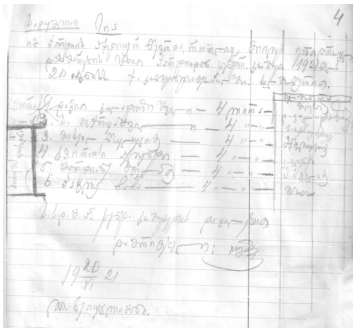
1921 წელს ფერი – ქვევის ქართველ მამათა წმინდა მოციქულთა სახელობის სავანიდან მამა პიო გალიძემ, პოლიტიკური კომისიის თავმჯდომარეს ნოე ხომერიკს ასევე დახმარებისათვის მიმართა. წერილი თარიღდება 1921 წლის მარიაშობის თვით. აღსანიშნავია, რომ პასუხად წერილი და მცირედი დახმარება 1921 წლის 10 აგვისტოშივე მიიღეს.

დოკუმენტები გაყიდული ნივთების შესახებ
(ფ. 1939, ა62, საქ. N 43, გვ.1, 12.)

დოკუმენტებიდან ირკვევა, რომ რამდენიმე თვის შემდეგ ამერიკელებმა შეამცირეს დახმარება. საქართველოს სოციალ-დემოკრატიული მუშათა პარტიის გორის მაზრის კომიტეტის თავმჯდომარის ლ. ბეიუკლამანის მიერ ნოე ხომერიკისადმი გაგზავნილი წერილებიდან ვგებულობთ: ამერიკელებისგან ქართველი ლტოლვილები მხოლოდ პურს, შაქარს, ჩაის და ლობიოს იღებდნენ, დახმარების რაოდენობა შემცირდა ქართული მთავრობისგანაც. გასაჭირში მყოფი ქართველები პარიზში ნოე ხომერიკს თავის გაჭირვებაზე წერდნენ: „პარტიული ამხანაგები, რომლებიც გამორჩეულები იყვნენ მუშაობით და წარსულით, სულ თერტმეტი კაცი, მათი გვარებია: სოხუმის ოლქიდან: მიხეილ წულუკიძე, იულიან ჯანჯღავა, მარტიანე მგელაძე, კვიროსი

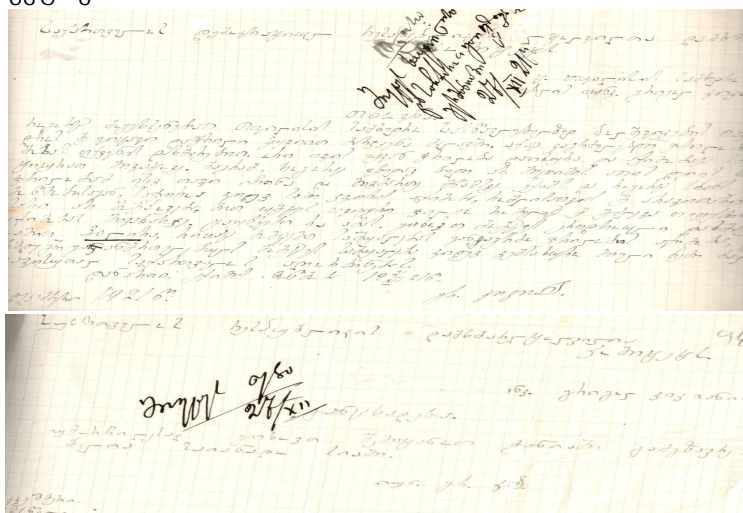
ჟღენტი, პავლე ჩაჩა, გორის მაზრიდან: იოსებ გოგინაშვილი, იოსებ გაბუნია, მიხეილ კობერიძე, ალექსანდრე (ანდრო) ოქრუაშვილი, ნიკოლოზ ბარნოვი, დავით კალატოზიშვილი“, მხოლოდ ივნისის თვეში მიიღეს დახმარება, თითო 4 ლირის ოდენობით. მათი უმრავლესობა თითო ხელი ტანსაცმლითა და ფეხსაცმლით იყო ჩასული, რაც თვეების შემდეგ წყობიდან გამოვიდა და მათი გამოყენება უკვე შეუძლებელი იყო. ლტოლვილთა ბანაკში ნოე ხომერიკისადმი უდიდესი პატივისმით იყვნენ განმსჭვალულნი (ფ. 1861, ან 3, საქ. N 63, გვ. 4, 6ა.).

ლ. ბეიუკლამანის მიერ ნოე ხომერიკისადმი გაგზავნილი წერილებიდან (ფ. 1861, ან 3, საქ. N 63, გვ. 4, 6ა.)

1921 წლის ბოლოსა და 1922 წლის დასაწყისში ბევრ ლტოლვილს შეუწყდა დახმარება. ქართველ ლტოლვილთა კომიტეტს ყოველდღიურად ათობით ადამიანი მიმართავდა. ყოფილი სამხედრო მოსამსახურენი, იუნკრები, ძირითადად ითხოვდნენ საზღვარგარეთ გამგზავრებას სწავლის გაგრძელების მიზნით. საქმეებში დაცულია: ბორის ტატიშვილის, ლუარსაბ კვიკვიძის, აკინთე რუხაძის, ნიკოლოზ კანდელაკის, ივანე ქავთარაძის, დავით ფავლენიშვილის, მამედ ჭიჭინაძის, ნიკოლოზ ჯაყელის, დავით კლიმიაშვილის, შოთა სარჯველაძის ელიზბარ ერისთავის, მიხეილ ანჩაბაძის, მიხეილ რუსიშვილი, ილია ეშბას, მიხეილ ონანაშვილის, ნიკოლოზ ალექსიძის, ივანე გახოკიძის, კვიროსი

ჟღენტის, ვანო ალიხანოვის, ქუთაისის ქართველ ებრაელთა რაზონის რაჟდენ ასანიკაშვილისა და ილუაშვილის და სხვების განცხადებები. დოკუმენტებში ყურადღება მიიქცია ერთმა ფაქტმა: დახმარების მთხოვნელთა სიაში მოიხსენიება იუნკერი **გრიგოლ კიკიანი**, აქვე დაცულია მისი ორი (27.12.1921წ., 24.12.1921წ.) განცხადება, რომლებიდანაც ვგებულობთ, რომ ბოლშევიკების თავდასხმის დროს მარჯვენა მკლავში იყო დაჭრილი და ითხოვს სამკურნალოდ დახმარებას (1864, ან.2, საქ. N 591, 44, 45.) განცხადებით დაინტერესება გამოიწვია ერთმა გარემოებამ: იუნკერი **გრიგოლ კიკიანი** მოხსენებულია იმ 33 გარდაცვლილი იუნკერის სიაში, რომლებიც კოჯრის სიახლოვეს წითელ არმიასთან შეტაკებისას გმირულად დაიღუპნენ. ცნობილია, რომ უკან დახევის შემდეგ, გადარჩენილი იუნკერების უმრავლესობა ბათუმში გადავიდა, საიდანაც კონსტანტინეპოლში მოუხდათ გამგზავრება. თუ გრ. კიკიანის თხოვნის წერილებს გავეცნობით, საეჭვო ხდება, რომ ის გადარჩა და განცხადებებიც მას ეკუთვნის.

გრიგოლ კიკიანის განცხადებები

(ფ. 1864, ან.1, საქ. N 591, გვ. 44, 45.)

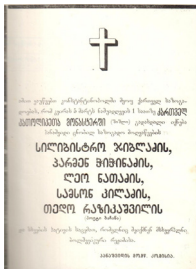
ლტოლვილთა დამხმარე კომიტეტის 1921 წლის ივნის – ნოემბრის ხარჯთაღრიცხვის ჟურნალში სექტემბრის გასავლის სიაში (ექიმობის სია – ტექსტში ასეა), მოხსენებულია ვინმე კიკიანი. სახელი არ არის მითითებული. კიკიანი ასევე დაფიქსირებულია 1921 წლის ივნისის მოულოდნელი დახმარების ხარჯების სიაში. ლტოლვილთა დამხმარე კომიტეტის 1921 წლის დეკემბრის ოქმში უკვე გვხვდება ჩანაწერი, სადაც გრიგოლ კიკიანი ითხოვს საზღვარგარეთ, კერძოდ გერმანიაში გამგზავრებას, რაც კომიტეტის მიერ დაკმაყოფილებული იყო.

კონსტანტინეპოლში ჩასულ ქართველებზე ლტოლვილთა დამხმარე კომიტეტმა დასაწყისშივე შეიმუშავა დახმარების სიები, 1921 წლის ივნის – ნოემბრის ოქმებიდან და დახმარების სიებიდან ნათლად ჩანს, თუ ვისზე და რატომ იხარჯებოდა მთავრობის ფული, კერძოდ დამფუძნებელი კრების წევრებზე, ადმინისტრაციასზე, საზოგადო მოღვაწეებზე, გვარდიაზე, სამხედრო უწყებაზე, რომელიც შეადგინა – 8829 ლირას; ასევე ცალკე გამოიყოფოდა თანხა ლტოლვილთა საექიმო დახმარებისთვის, რომლის რაოდენობა განისაზღვრა 1170 ლირით; ანაზღაურება ეძლეოდათ ლტოლვილთა ბანაკების მომსახურე პერსონალს, თანხის რაოდენობა – 413 ლირა. თანხა ყოველთვის გამოიყოფოდა მოულოდნელი, გაუთვალისწინელი ხარჯებითვის. ამ მიზნით გამოიყო 2023 ლირა. იუნკრების კვებაზე გაიხარჯა 1626 ლირა, ხოლო ლტოლვილთა საზღვარგარეთ გამგზავრებაზე – 514 ლირა. იმ ეტაპზე საზღვარგარეთ, გერმანიაში გაიგზავნენ ის პირები, ვისაც თავისი მოღვაწეობის გამო სამშობლოში დაბრუნებისას ბოლშევიკებისაგან დიდი საფრთხე ელოდათ.

1921 წლის ზაფხულის დასაწყისშივე, როდესაც გაჭირდა უამრავი ლტოლვილის შენახვა, სიაში ახალი ემიგრანტების შეყვანა აიკრძალა, ძველი სია გადაისინჯა და ათეულობით ქართველი, რომლებსაც ახალი მთავრობისგან საფრთხე არ ემოქრებოდათ, სამშობლოში დააბრუნეს. გზის ხარჯები მთავრობამ აანაზღაურა. ყოველივე ეს მთავრობას 4000 ლირა დაუჯდა.

საქართველოდან კონსტანტინეპოლში გადასული მთავრობის წევრების დაბინავებაზე წინასწარ იზრუნა საქართველოს კონსულმა, რომელიც 1921 წ. 6 მარტს საქართველოს საგარეო საქმეთა მინისტრს ატყობინებდა, რომ სტამბულში, ქართულ მონასტერში გამზადებული ჰქონდა 45 ოთახი (ზოგიერთ დოკუმენტში, როგორც ზევით ავლნიშნე, 15 ოთახი იყო მომზადებული), სადაც მოთავსდებოდა ქართული მთავრობის დროებითი სამუშაო ადგილი (ფ. 1864, ან 2, N 584, გვ. 4).

ქართული მონასტერი ყოველთვის იდგა ლტოლვილი ქართველების გვერდით. 1922 წლის 5 მარტს, სტამბულის ქართველ კათოლიკეთა მონასტერში ბოლშევიკურ რეჟიმს შეწირული ქართველი საზოგადო მოღვაწეების: სილიბისტრო ჯიბლაძის, პარმენ ჭიჭინაძის, ლეო ნათაძის სამსონ კილაძის, თედო რაზიკაშვილის (ბაჩანას) და სხვათა ხსოვნის პატივსაცემად გაიმართა პანაშვიდი, რაზედაც კონსტანტინეპოლში მყოფ ყველა ქართველს ეუნყა.

ფერი – ქვევის ქართველ მამათა, წმინდა მოციქულთა სახელობის საგანის მიერ გამოქვეყნებული განცხადების ფორმა; თედო რაზიკაშვილი, სილიბისტრო ჯიბლაძე, ლეო ნათიძე (ცსია, ფ. 1861, ან 3, საქ. N 120.)

ფერი – ქვევის ქართველ მამათა, წმინდა მოციქულთა სახელობის საგანის მოღვაწენი იღვწოდნენ სტამბულში ქართული სასწავლებლის გახსნისათვის. 1921 წლის ივლისში საგანიდან მამა პიო გალიძემ, კონსტანტინეპოლის ქართველთა სასწავლებ-

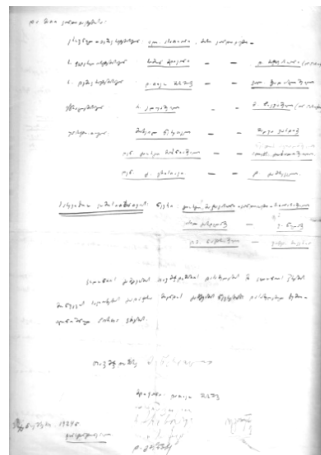
ლის დამაარსებელ რწმუნებულებს პ. სურგულაძესა და კ. სულაქველიძეს მიმართა მოლაპარაკებით გადაეჭრათ კონსტანტინეპოლში ქართული სასწავლებლის დაარსების საკითხი.

ქართველთა დასაქმება ემიგრაციაში გართულებული იყო. თურქეთში ნამსახურებ და თურქული ენის მცოდნეთათვის სამუშაო შოვნა შესაძლებელი იყო. დოკუმენტებში იხსება 1921 წელს დასაქმებულ პირთა სია, მათი პირადი მონაცემებით: 1. პეტრე სურგულაძე – 50 წლის, დაოჯახებული, ყოფილი ბანკის მმართველი; 2. ივანე ჭავჭავაძე – 39 წლის, დაოჯახებული, გარკვეული იყო ეკონომიკისა და სტატისტიკის საკითხებში; 3. ივანე ჯაფარიძე – 50 წლის, გენერალი, ოთხი წლის განმავლობაში კონსტანტინეპოლში მაცხოვრებელი; 4. გრიგოლ ხოფერიას 38 წლის, იურისტი, სადაზღვევო საკითხების მცოდნე; 5. სიმონ გოჩიტაური – 50 წლის; 6. ნიკოლოზ მასხარაშვილი – 36 წლის; ვიქტორ ბოკერია – 38 წლის -თურქულის ენის მცოდნენი (ფ. 1864, ა52, საქ. 600, გვ. 2).

1922 წლიდან სოციალ – დემოკრატიული ფრაქციის საინფორმაციო ცენტრმა პარიზიდან კონსტანტინეპოლში გადმოინაცვლა და აქ განაგრძო მუშაობა. მათ წინაშე ახალი ამოცანები დაისახა, კერძოდ: სტამბულიდან უნდა დამყარებულიყო პირდაპირი კავშირი გერმანიასა და ავსტრიასთან, მუდმივი კავშირი უნდა ჰქონოდათ პოლიტიკურ პარტიებთან, ვაჭარ- მრეწველებთან, რომ მათ საქმიანობას არ მოეტანა დიდი სარგებელი ბოლშევიკებისთვის. დიდი მნიშვნელობა ჰქონდა საქართველოზე თურქულ პრესაში გამოქვეყნებულ ინფორმაციას. ასევე დაიგეგმა ქართველ გავლენიან მუსულმანებთან დაახლოება, რათა არ განყვეტილიყო აჭარასთან კავშირი (ფ.1861, ან 3 საქ. 107გვ.2).

1924 წლის აჯანყების ჩახშობის შემდეგ ქართველთა ახალი მიგრაცია დაიწყო. ქართულ კოლონიას უნდა შეეფარებინა ახალი მიგრანტები. ქართული კოლონიის საქმეების მოსაწესრიგებლად 1924 წლის 28 ნოემბერს ქართველ კათოლიკეთა საგანგებო შედეგა სტამბულის ქართული კოლონიის წარმომადგენელთა კრება.

სტამბულში ჯგუფებად ჩასულები თხოვნით მიმართედნენ თურქეთის მთავრობას. ერთ-ერთ ასეთ თხოვნას ერთვის სია. ზარიძეები – თევდორე და ლევანი, ასათიშვილი გიორგი, მჭედ-ლიშვილი აბრაამი, გოიდონაშვილი ივანე, გიგაური ივანე, სტე-ფანიშვილი ალექსანდრე, ბეგიაშვილი ირაკლი, ოჩიკაშვილი ილია, დოიგაშვილი მიხეილი, ჩიტლაძე მიხეილი (1864, ან 1, საქ. N 811, გვ.2.).

58

აჯანყების დამარცხების შემდეგ სტამბოლში ქართველთა რამდენიმე ჯგუფი გადავიდა. საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის წარმომადგენელ კონია გვარჯალაძისაგან ლტოლვილთა დახმარების კომიტეტის თავმჯდომარეს გ. მაზნი-აშვილს ახალი ლტოლვილებისთვის გადაეცა 2300 თურქული ლირა. დოკუმენტიდან ვგებულობთ, რომ ლტოლვილები გადაიყვანეს ქალაქ რიზეში და მათი გადაყვანა მოხდა ხალაით ხუშით ბეის ავტომობილით (ფ.1864, ან.2, საქ. N 810, გვ. 1ა.).

სპირიდონ ჭავჭავაძე

თურქეთში გადასული 1924 წლის
აჯანყების მონაწილენი

ლტოლვითა პირველი პარტიის – 25 კაციანი ჯგუფის დაბინალება და შემდეგში მათი უმრავლესობის პარიზში გამგზავრება მთავრობას 3966 ლირა დაუჯდა. ამ ჯგუფის შემადგენლობაში იყვნენ ქაქუცა ჩოლოყაშვილი და გენერალი სპირიდონ მიხეილის ძე ჭავჭავაძე. ლტოლვილთა მეორე პარტიის, 24 კაციანი ჯგუფის დაბინალებისთვის დაიხარჯა 5353 ლირა. მესამე პარტიის ლტოლვილებისთვის გამოყოფილი თანხა შეადგენდა 5715 ლირას. ოქმი შედგენილი იყო 1924 წლის 21 ქრისტეშობისთვის. 1925 წლის იანვრისთვის ეს თანხა დამატებითი ხარჯებისთვის 643 ლირით გაიზარდა. პერიოდულად კომიტეტში შედიოდა კერძო პირთა შემოწირულობა. დოკუმენტებში ინახება ლტოლვილთა დამხმარე კომიტეტისთვის კერძო პირთა შემოწირულობის სია,

სულ 952 ლირა – 1924 წლის გიორგობისთვის (ფ. 1864, ან. 2, საქ. N 810, გვ. 3ა, 4, 10).

I. შემოწირულობები.		ლირა.
1.	ბაზან ჯაფარიშვილისგან	50.
2.	მამასაშვილისგან	35.
3.	უთიფაშვილისგან	100.
4.	ს. იაკობიშვილისგან	50.
5.	დოღაშვილისგან	50.
6.	გაგიშვილისგან	50.
7.	პაშვიშვილისგან	15.
8.	ბერიძეშვილისგან	50.
9.	ბიწიშვილისგან	50.
10.	ვ. ჭიჭიშვილისგან	10.
11.	ფხაძისგან	25.
12.	ს. დიმიტოვიშვილისგან	25.
13.	პეტრიაშვილისგან	35.
14.	სამსხვერდისგან	25.
მთლიანად		952.

შემომწირველების სია 1924 წელი
(ფ.1864, ან.2, საქ. N 810, გვ. 10).

1925 წლის თებერვლისთვის საქართველოდან ლტოლვილთა შვიდი პარტია გადავიდა. ლტოლვილთა შესახებ ბოლო ინფორმაცია კონია გვარჯალაძემ 1925 წლის თებერვალში გამოაქვეყნა.

გამოყენებული წყაროები:

1. სცაი, ფ. 1864, ან.2, საქ. NN 415, 583, 584, 588, 589, 590, 591, 592, 593, 594, 600, 793, 806, 808, 809, 810, 811, 832;
2. ფ. 1861, ან.3, საქ. NN 63, 107, 120.
3. ფ. 1939, ან.2, საქ. NN 26, 41, 43.
4. გამოყენებულია სცკფფდ არქივში დაცული ფოტოები.

Tinatin jabadari

Georgian colony in Istanbul

1921-1925

Summary

After the loss of independence in Istanbul several Georgians started to migrate. Independent members of the government undertook a comprehensive maintenance of the immigrants. The them of the Central Historical Archive is used 1921-1925 independent foundations of documents.

ინგა ელიავა

მასალები ახლადშემოქმედებული ბათუმისა და ართვინის ოლქების საზღვრებთან დაკავშირებით

ამიერკავკასიის უმშვენიერესი მხარის, აჭარის ახალი ისტორია 1878 წლის 3 მაისს დაიწყო. სან-სტეფანოს ხელშეკრულების დადების და იმავე წლის 13 ივნისის ბერლინის ტრაქტატით, სამხრეთ-დასავლეთი საქართველო გათავისუფლდა ოსმალეთის ბატონობისაგან და დედასამშობლოს შეუერთდა. ფორმირებულ იქნა ბათუმის ოლქი (ოზლასტი), რომელსაც ჩრდილოეთით ესაზღვრებოდა ქუთაისის გუბერნია და შავი ზღვა, აღმოსავლეთით – თბილისის გუბერნია და ყარსის ოლქი, დასავლეთით – აზიური თურქეთის ლაზისტანის სანჯაყი. შემოერთებული ტერიტორია ადმინისტრაციულად სამ ოლქად იყოფოდა: ბათუმის, ართვინის და აჭარის. შემდგომში, 1883 წლის 12 ივნისიდან ბათუმის ოლქი, როგორც დამოუკიდებელი ადმინისტრაციული ერთეული გაუქმდა და შეუერთდა ქუთაისის გუბერნიას. გაუქმდა არსებული მმართველობა და შეიქმნა ორი ოლქი – ბათუმისა და ართვინის ოლქები. 1903 წლიდან კი ბათუმისა და ართვინის ოლქები დამოუკიდებელ ადმინისტრაციულ ერთეულებად გამოიყო და სამხედრო გუბერნატორის მმართველობაში გადავიდა (რაც შეეხება ყოფილ ბათუმის ოლქს, თურქეთის მმართველობის დროს იგი შეადგენდა ბათუმის მაზრას (კაზა) და მოიცავდა ორ ოკრუგს: ბათუმისა და ჩურუქ-სუს (ქობულეთის) ოკრუგებს)). ბათუმის ოლქს ეჭირა 6354, 80 კვ. ვერსი, რაც შეადგენს 651537 კვ. დესიარტინას, ანუ 127, 65 კვ. მილს, 3779 კვ. კმ.-ს.

ქუთაისის ცენტრალურ არქივში, ქუთაისის გუბერნიის მინათმოქმედებისა და სახელმწიფო ქონებათა სამმართველოს ფონდში არის საქმე სოხუმისა და ბათუმის ოლქების სახაზინო ქონებათა დათვალიერების და მათი სახელმწიფო ქონებათა სამმართველოს უწყებაში გადაცემის შესახებ (1885-1889წწ). საქმე-

ში დაცულ უდავოდ საინტერესო დოკუმენტებს შორის (ყარსის, ართვინის ოლქების სასოფლო საზოგადოებების, დასახლებული პუნქტების, საძოვრების სიები, უწყებანი და სხვა, რომლებიც ტოპონიმიკის შესწავლის კუთხითაც ძალიან საინტერესოა და ამაზე მუშაობა დაწყებული გვაქვს) არის ცნობები ბათუმის და ართვინის ოლქების საზღვრების შესახებ. ხელნაწერი დოკუმენტი საზღვრების დაწვრილებითი აღწერაა, რაც ჩემს მიერ მოძიებულ და შესწავლილ არცერთ წყაროში არ აღმოჩნდა (დოკუმენტის სტილი დაცულია).

„ბათუმის ოლქის საზღვარი გადის ჩრდილოეთიდან (ოზურგეთის მაზრის მხრიდან) შემდეგ ადგილებზე: მდ. ჩოლოქის და შავი ზღვის შესართავი რომლის პირდაპირ, შორიახლოს არის ნმ. ნიკოლოზის სიმაგრე. ზემოთ, დასახელებული მდინარის სათავესკენ, მთა ჭახათის ძირამდე, შემდეგ წყალგამყოფი ხევის გასწვრივ, ტყიან მაღლობებზე: ნებოძირი, ხინო, თავინაური, გამშვები პუნქტი რუსეთ-თურქეთის ყოფილ საზღვარზე, ჯვრის ეკლესიის ნანგრევები, ბადიშის უღელტეხილი, კურჩხელის-წყაროს მწვერვალი, გათუმერია (ასეა დოკ.), გომის-ციხე და შავნაბადი, ამ უკანასკნელი სიმალიდან საზღვარი უხვევს აღმოსავლეთისკენ, მიუყვება (ახალციხის მაზრის მხრიდან) ასევე მნიშვნელოვან ქედს და შემდეგი მთების მწვერვალებს: სადი-წყარო, ჩიბუხნარინ-ბაში, შავარდანი, ნაომარი, მთა თლილამდე. აქედან ბახოს მთის ქედიდან, რომელიც ოლქს არდაგანის ოლქის ფოცხოვის საპრისტავოსგან გამოყოფს, ჩირუხის მაღლობებამდე, სადაც იწყება ართვინის ოლქის სასაზღვრო ზოლი და მიემართება იმავე ქედზე კანლი-დაღის სიმაღლემდე; შემდეგ, სამხრეთიდან (ართვინის ოლქის მხრიდან ისევ მთების ქედებზე (პო ხტებტუ გორ) მწვერვალებზე: დემირ-კანუ, სარი-ჩაი, ხევა და კორდი (ქორდი), შემდეგ საზღვარი, მიემართება რა სამხრეთ-აღმოსავლეთით, გადის სხვა ქედზე, მწვერვალებზე: მარეთი, დევთობანი, ინამ-წმინდას უღელტეხილი, მთა კარჩხალი, (11,248 ფუტი სიმაღლე) და ძალიან მაღალი ტყიანი უსახელო მწვერვალი. საზღვარი აქედან

ისევ იცვლის მიმართულებას და მიემართება სამხრეთისკენ, ახალ, მეორეხარისხოვან ქედზე, მინერალური წყლების „ოტინგოს“ ახლოს, სიმაღლეებზე: ჯაჯანის-სარფი, ჩარნას-ძირის-ქედი, სოსულიმ-ძმას-ქედი მდინარე სიხ-ბალის-ლელეს სათავიდან ჭოროხის შესართავამდე, შემდეგ ქვემოთ ამ უკანასკნელის დინების მიმართულებით, სანამ მას მარცხენა მხრიდან მდინარე მურღულის-წყალი შეუერთდება, აქედან ბალიხლი-დაღლარის ტყიანი ქედის გასწვრივ აღნიშნული ქედის დასასრულამდე, მდინარე ბალიხლი-სუ-დარემდე, აქედან პირდაპირი ხაზით რუსეთ-თურქეთის ახალ სახელმწიფო საზღვრამდე, და ბოლის, დასავლეთით, თავდაპირველად იმავე საზღვრის გასწვრივ, ქედისკენ, მწვერვალებზე: ცკორისტი////, საზურგი, ზალონა, კანდარი, ეშვება შავი ზღვისკენ კაპმუშის კონცხთან, სადაც მთავრდება საზღვარი თურქეთთან; შემდეგ შავი ზღვის სამხრეთ-აღმოსავლეთ ნაპირზე, მდინარე ჩოლოქის შესართავამდე.

ბათუმის ოლქი ადმინისტრაციული მართვისთვის გაყოფილია ოთხ უბნად: კინტრიშის, ზედა-აჭარის, ქვედა-აჭარის, და გონიოს უბნებად.

1. კინტრიშის უბანი ზედა-აჭარის, ქვედა-აჭარის, და გონიოს უბნებისგან გამოიყოფა შემდეგ პუნქტებზე გამავალი ხაზით: ხინოს მთის მწვერვალიდან წყალგამყოფ ქედზე, ოლქისა და ოზურგეთის მაზრის საზღვარზე, ეს ხაზი მიემართება სამხრეთით, ნახევარწრეს შემოხაზავს და მიდის პერანგას მწვერვალამდე, აქედან ხაზი მიემართება დასავლეთით მთა პერანგას ერთ-ერთი განშტოებითმიდის უსახელო ტყიან მაღლობამდე, რომელიც ამ განშტოების ცენტრია, მიდის სამხრეთ-დასავლეთით ზღვის ნაპირის თითქმის პარალელურად, ჩაქვის-მთის ქედზე და ყოროლის-თავის მთის მწვერვალზე, გადის ამავე მთის ქედზე მდინარე მეჯინ-სუს სათავემდე, შემდეგ მიუყვება ამავე მდინარეს ზღვასთან შესართავამდე.

2. ზედა-აჭარის უბანი გამოიყოფა კინტრიშის უბნისაგან

ხაზით, რომელიც იწყება ხინოს მთის მწვერვალიდან პერანგას მთის მწვერვალამდე, ზემოთაღწერილის თანახმად (ასეა დოკ.) და შემდეგ პერანგას მთიდან მთა გვანა (ღვანამდე), გრძელდება მდ. მოსიაშვილების-ღელეს სათავემდე, მიუყვება მდინარის დინებას მდინარე აჭარის-წყალის შესართავამდე, ხიჭაურამდე, აქედან პირდაპირი ხაზით კავიანეს სიმაგრემდე, შემდეგ მთებზე: ოგრიალი, სატანახე, გომის მთა და შემდეგ კორდის მთამდე, სადაც გადის ბათუმის ოლქის საზღვარი.

3. ქვედა-აჭარის უბანი ზედა-აჭარის უბნისაგან გამოიყოფა წინა პუნქტში აღწერილი ხაზით, გონიოს ნაწილისაგან – ხაზით, რომელიც იწყება მთა კარჩხალიდან (ბათუმის ოლქის საერთო საზღვარი) მთა სინდიეთის ქედამდე, რომელიც თავდაპირველად დასავლეთით მიემართება, უსახელო მდინარის სათავემდე, რომელიც კლასკურის ხევში ჩაედინება, ამ პუნქტიდან ხაზი მიემართება ჩრდილო-დასავლეთის მმართულებით და ეშვება მდინარე ჭოროხისკენ სოფ. ქვედა მარადიდთან, აქედან ამ მდინარის მარჯვენა ნაპირიდან ბათუმ-ახალციხის გზამდე, სიმონეთის-ღელეს ხევის პირდაპირ, სადაც პატარა ხევში გადის ნაკადული, შემდეგ ხაზი ადის სათალის ქედის ბოლოსკენ, სახელწოდებით კანაკეთილი, და მიემართება ამ ქედით მდინარე მეჯინა-სუს სათავემდე, კინტრიშის უბნიდან, მეჯინა-სუს გასწვრივ, მის ზღვასთან შესართავამდე.

4. გონიოს უბნის საზღვრები: კინტრიშისა და ქვედა-აჭარის უბნებთან 1 და მე-3 პუნქტებში აღწერილ საზღვარი და ბათუმის ოლქის საერთო საზღვარი ართვინის ოლქთან და თურქეთის საზღვართან.

ცნობები ართვინის ნაწილის საზღვრების შესახებ

1. ართვინი

აღმოსავლეთით: შავშეთ-იმერხევის მხრიდან ახალთ დერე-მი ანუ ციხმარი, არდანუჯის მხრიდან მდინარე იმერხევი-სუ, ქე-

დები: კომო-სრტი, გაზან ფერ ტაშჩი, წყარო ფაშა პუნგარ, მთა ტალახეთი, გერუტ ტაში, ხეძორ-დალი.

ოლთინის ოლქის მხრიდან – მთები კივი-დალი და სალაჩუ-რი;

სამხრეთით: თურქეთის მხრიდან: მთები: ოგდარი, ცაუტ, ალვანი-კალა, მდ. ხად-სუ, მთები: ასლანის მთა, მორცუტ-დალი, კაბან-ბაშის ქედი, მთები: ბარბარეთი, მერსუანი, ქვახიტი, გიულიგანა, კოკირტ-დალი, ჩამურლი-დალი, მაგარა-დალი, ბარნალიკ-ტეპესი და პარეხის უღელტეხილი.

დასავლეთით: გონიოს მხრიდან: ბალხლა-დალლარის ქედი, და ჯვანის-თავი,

ჩრდილოეთით – გონიოს ნაწილის მხრიდან: მწვერვალები: კარჩხალი და ბეიუკ-ტეპი, ქედები: დანახრო, ბაგინიდევი და კარაგიოლის ტბა. ქვემო აჭარის მხრიდან: მთები: ბეიუკ-ტეპე, გამრანა, კარჩხალი და წყარო ახ პუნგარი (ასეა დოკ.)

2. არდანუჩი:

აღმოსავლეთით: შავშეთ-იმერხევის უბნიდან – ბილაგ-დერესის ხევი, ბარევანი, კარაგიოლის ტბა, კიურდევანის მთა.

არდაგანის მხრიდან – ბიულიულანის მთა, იალანუს-ჩამის უღელტეხილი და იასამალის ქედის წყალგამყოფი.

სამხრეთით: ოლთინის ოლქის მხრიდან: ხოროსნის მთა, ჯანაური ანუ ტიკმა, სახალდუტანი და სალაჭ(ჩ)ური.

დასავლეთით: ართვინის უბნის მხრიდან: გერუდ-ტაშის მთები ანუ ვართხელ დალი, ტალახერი, ფაშა პუნგარის ყნარო, მდინარე იმერხევი.

ჩრდილოეთით: ართვინის უბნის მხრიდან: მდინარე იმერხევი და შავშეთ-იმერხევის მხრიდან იგივე მდინარე იმერხევი და ჩვინთას კონცხი.

3. შავშეთ-იმერხევი:

ჩრდილოეთით: ზედა აჭრის მხრიდან ქედები: დემურ-კაპი, შუბლა, დევა და კანდრილი.

აღმოსავლეთით: ფოცხოვის ნაწილის მხრიდან მღები: არსიანი, (საქორიას ქედი), საჭედილი და არდაგანის ოლქის მხრიდან წყალგამყოფი ქედი, სხვადასხვა ნაწილებზე სხვადასხვა სახელწოდებით: ჯინე-ტაგი, ჯამჯიმი, შაან-ოლლი, მთები ინჯაბელი, იალანუს-ჩამი, ბერიკიდე, იაგილა, იასამალი და ბიულიულანი.

სამხრეთით – არდანუჯის მხრიდან მდინარე იმერხევი სუ, ხევი, ბილაე-დევესი, ბერევანი, მთა ქურდევანი.

დასავლეთით: ქვემო-აჭარის მხრიდან ქედები: კორდა, (ქორდა?) მერეთი, იმანმინდა, ლეკობანი, კარჩხალი და ჩავმეთ-დერესის ხევი, და ართვინის უბნის მხრიდან დიდვენახ-დერესის ხევი“.

(დოკუმენტს ხელს აწერს ართვინის ოლქის უფროსის მოვალეობის შემსრულებელი)

„ბათუმის ოლქის მთელი ფართობი სიგრძე-სიგანეზე მთებითაა დასერილი, რომელთა სიმაღლე ზღვის დონიდან 3000-3500მ.-ს აღწევს.

ბათუმის მთიანი ოლქის სამხრეთით ტოპ-იოლის ქედი და პონტოს ქედის აღმოსავლეთის განშტოება და კარჩხალის მწვერვალი მდებარეობს. რომლის სიმაღლე 3515 მეტრია ზღვის დონიდან.

დასავლეთით გადის აჭარის ქედის დასავლეთი ნაწილი, რომელიც ზღვის სანაპირომდე მიდის, და მკვეთრად უხვევს ხუცუბნის სიმაღლეებთან-მაღლობებთან. ამ ქედის მთავარი მწვერვალია ხინო (8522 ფ.

აჭარის ქედიდან ბევრი განშტოება გამოდის, რომელთაგან ორი ყველაზე დიდია – მთები მდ. აჭარასა და მის შენაკად ჭვანას შორის, და პერანგა ამავე სახელწოდების მწვერვალით (7527ფ), რომელიც აჭარის ქედს მთა ხინოსთან გამოეყოფა, და მიემართე-

ბა ჯერ სამხრეთით, შემდეგ კი მკვეთრად დასავლეთით. ეს განშტოება მიდის შავ ზღვამდე და მკვეთრად უხვევს ციხისძირის კონცხთან. ერთ-ერთი განშტოება მთავრდება თვით ბათუმთან კახაბრის სიმაღლეებთან (ზღვის დონიდან 350 ფ).

აღმოსავლეთით -არსიანის ქედი მწვერვალი არსიანით, 10 000 ფ., ეს ქედი წყალგამყოფია ჭოროხის აუზსა და მტკვრის ზედა დინებისა, 100 ვერსის მანძილზე. მთავარი განშტოებები: საკულაფერდი – 8000 ფ, მდ. ქობლიანსა და მდ. ღორჯომის სათავესთან, ტეტრატი მდ. აჭარასა და მის შენაკად სხალთას შორის, 6000 ფ., კორეჩი მდ. სხალთასა და მარეთისხევს შორის 8000 ფ., შავშეთი მდ. მაჭახელსა და აჭარას შორის 8000 ფ., ხევას მწვერვალი 9219 ფ., და ზოგიერთი სხვა, ამ სამი მთავარი ქედიდან ყველა მხარეს გამოეყოფა მთათა სისტემა, რომლებიც იკვეთება რა ფერდობებით, ხაზავს რელიეფს ყველა მიმართულებით, და მხოლოდ ზღვისპირა ზოლი, 10 ვერსის მანძილზე, წარმოადგენს ორ დაბლობს – ჩოლოქისა და კახაბრის დაბლობებს. მთები ტყეებითაა დაფარული, მთა არსიანი კი სავარაუდოდ ჩამქრალი ვულკანია (14 ა), რასაც შავი ბაზალტის ქიმები ადასტურებს“.

ზემოთჩამოთვლილი ტოპონიმების ნაწილი სავარაუდოდ დავიწყებულია, რაშიც ჩემს მიერ საზღვრისპირა რეგიონებში მოგზაურობისას ადგილობრივ მოსახლეობასთან საუბრებში დავრწმუნდი, მაგრამ აღნიშნული დოკუმენტი დაინტერესებულ მკვლევართათვის საინტერესო იქნება საზღვრების ასეთი, შედარებით დაზუსტებული აღწერის გამო.

გამოყენებული წყაროები და ლიტერატურა:

1. ქ.ც.ა. ფონდი № 18; ანაწერი №1, საქმე № 1554.
2. Батумь и его окрестности. Батум, типография В. Киладзе и Г. Таварткиладзе, 1906.
3. რამაზ სურმანიძე: „ივანე მესხი (ქალაქის მდივანი), თბილისი, 2013.

Inga Eliava

*Materials connected with the newly joined
Batumi and Artvin district borders
Summary*

In Central Archives of Kutaisi, in fund of agriculture and state property department of Kutaisi province are materials about inspection of Sukhumi and Batumi districts Treasury property and their transfer to State property division (1885-1889). Between in this protected case materials, there are the statements about Batumi and Artvin district borders. Handwritten document is the detailed description of borders. In this article is fully represented this document.

**საბჭოთა ხელისუფლების რელიგიური პოლიტიკა
და სასულიერო ნოღების რეპრესიები აჭარაში
(1937-1940 წლები)**

სასულიერო პირებმა საბჭოთა ხელისუფლების დროს არანაკლები რეპრესიები განიცადეს. სასულიერო პირებისა და მონაწილეთა წინააღმდეგ ბრძოლაში კომუნისტები ხელმძღვანელობდნენ მარქსიზმ-ლენინიზმის მოძღვრებით, რომელიც რელიგიას განიხილავდა, როგორც სიცრუისა და ადამიანების დამონების საშუალებად. საქართველო, კერძოდ აჭარა კონფესიების სიმრავლით გამოირჩეოდა. აქ ცხოვრობდნენ ქრისტიანები (მართმადიდებლები, კათოლიკეები, გრიგორიანები), მუსლიმები (სუნიტები, შიიტები), იუდაიზმის მიმდევრები, სხვები. აჭარაში გასაბჭოებამდე შეიქმნა რელიგიური დანესებულებები: ეკლესია – მონასტრები, მეჩეთები, მედრესეები, მეჯთებე, სინაგოგა და სხვა. ისინი ფლობდნენ მამულებს, სავაჭრო ობიექტებს, იღებდნენ შემოწირულობებს, ჰყავდათ მრავალრიცხოვანი მორწმუნე, საკმარისი რაოდენობის ხოჯა-მოლები და მრევლი. მიმდინარეობდა სარწმუნოებრივი აღმსარებლობა.

ბათუმში ეკლესია-მონასტრები და მეჩეთები გასაბჭოებამდე ააგეს და ყველა მათგანი ნორმალურად ფუნქციონირებდა. მაგალითად, წმინდა ნიკოლოზის მართმადიდებლური ტაძარი 1865-1871 წლებში აუშენებიათ ბერძნების დაკვეთით. 1902-1905 წლებში ააგეს ალექსანდრე ნეველის სახელობის ეკლესია დღევანდელი „ინტურისტის“ ადგილას. XX საუკუნის 10-იან წლებში ამოქმედდა ქართული მართმადიდებლური ტაძარი დღევანდელი ზურაბ გორგილაძისა და პეტრე მელიქიშვილის ქუჩების კვეთაში. 1873-1876 წლებში ააშენეს სომხურ-გრიგორიანული და სომხურ-კათოლიკური ეკლესიები, 1902 წელს – კათოლიკური. 1904 წელს – სინაგოგა. ქობულეთის რაიონში იყო 6 ბერძნული – მართმადიდებლური ეკლესია, ხოლო ბათუმის რაიონში 3 (ორთაბათუმი, ახალშენი, სოუქსუ).

ბათუმში 3 მეჩეთი ფუნქციონირებდა: აზიზიეს (1863 წლი-

დან), ახმედის (ააშენეს ახმედ ხიმშიაშვილის დაკვეთით), ხის შენობის დანვის შემდეგ ააგეს ქვისა და ეწოდა „ორთაჯამე“. „მუფთის მერეთი ააგეს 1870-1873 წლებში.

გასაბჭოების შემდეგ ახალმა ხელისუფლებამ ეკლესია – მონასტრების კონფისკაცია მოახდინა. მათი ნაწილი კულტურულ-საგანმანათლებლო და სახელმწიფო დაწესებულებებს გადასცეს. მაგალითად, ალექსანდრე ნეველის სახელობის ეკლესია აჭარის სახალხო კომისართა საბჭოს 1923 წლის 13 იანვარის დადგენილებით ახალგაზრდობას გადაეცა, სადაც კომკავშირის კლუბი მოეწყო. მორწმუნეებს მთავრობისათვის წინააღმდეგობა არ გაუწევიათ. 9 თვის შემდეგ 623 მორწმუნემ თხოვნით მიმართა აჭარის სახკომსაბჭოს ეკლესიის შესახებ. მაგრამ მთავრობამ მორწმუნეთა მოთხოვნა არ დააკმაყოფილა.

გასული საუკუნის 30-იან წლებში დაანგრეს ალექსანდრე ნეველის სახელობის ქართული მართმადიდებლური, სმეკალოვკის ქრისტიანული ეკლესიები, აზიზის და მუფთის მერეთები. დანარჩენებში სახელმწიფო დაწესებულებები განთავსდა. ქრისტიანული სამლოცველოების დახურვისა თუ დანგრევის შემდეგ სასულიერო პირების ნაწილი აჭარიდან საქართველოს სხვა რეგიონებში გადავიდა. XX საუკუნის 20-იან წლებიდან მიმდინარეობდა ეკლესია-მონასტრების მსახურთა წინააღმდეგ შეურიგებელი ბრძოლა.

აჭარაში საბჭოა ხელისუფლების პირველ წლებში პარტიისა და სახელმწიფოს ხელმძღვანელები მუსლიმანური რელიგიის მიმართ შემწყნარებლობას იჩენდნენ, რადგან აქაური მუსლიმები ფანატიკურად მორწმუნენი იყვნენ და ასე მარტივად ვერ შეეგუებოდნენ ანტირელიგიურ პოლიტიკას. მოსახლეობის რელიგიური მრწამსი და ფანატიზმი მკაფიოდ გამოვლინდა 1929 წლის აჯანყების დროს, რომელიც მსხვერპლით დამთავრდა. ამ გამოსვლის ერთ-ერთი, ძირითადი მიზეზი რელიგიისა და მასთან დაკავშირებული ადამიანების ხელალებით აკრძალვა იყო.

მართალია, ისტორიულად აჭარის მოსახლეობა ქრისტიანობის მიმდევარი იყო. აქ დაირწო საქართველოში ქრისტიანობის პირველი აკვანი. მაგრამ ოსმალეთის მიერ ამ მხარის დაპყრობის შემდეგ მოსახლეობა გამუსლიმანდა. ოსმალებმა, მოსახლეობის წინააღმდეგობის მიუხედავად, გაანადგურეს ქრისტიანული მა-

ტერიალური კულტურის ძეგლები. ყველა მსხვილ და საშუალო სოფელში ააგეს მეჩეთები და მედრესეები. აჭარის ახალგაზრდობიდან სტამბოლში მოამზადეს ხოჯები და სხვა სასულიერო პირები. მოსახლეობა იმდენად მორწმუნე გახდა, რომ ძნელად განასხვავებდა ერთმანეთისგან ეროვნებასა და სარწმუნოებას. ამ გარემოებას დიმიტრი ბაქრაძეც ადასტურებს. 1873 წელს გურია-სა და აჭარაში მოგზაურობის შედეგად დ. ბაქრაძე წერდა: „... აჭარლების შეგნება მათ გვარტომობაზე მეტისმეტად აბნეულია ისლამის გავლენით: შეხედულება ამ საკითხზე, ისე როგორც ბევრ სხვა საკითხზე, სარწმუნეობის თვალსაზრისიდან გამომდინარეობს, და ზოგიერთ მათგანს თუ დაარწმუნებ, რომ სარწმუნოება სხვაა და გვარტომობა სხვა...” (დ.ბაქრაძე, 1987:47-48).

რუსეთის მმართველობის დროს აჭარის მოსახლეობის რელიგიურ რწმენაში არსებითი ცვლილება არ მომხდარა. გრძელდებოდა მეჩეთებისა და მედრესეს მშენებლობა. რუსეთის მთავრობა მორწმუნეებს არ ებრძოდა. ანალოგიური პოლიტიკა ტარდებოდა მუსლიმების მიმართაც. საბჭოთა ხელისუფლების დამყარების შემდეგ ვითარება შეიცვალა: დაიწყო რელიგიის მსახურთა და მორწმუნეთა დევნა, ეკლესია-მონასტრების ნგრევა, საკულტო შენობების ნაწილი სახელმწიფო დაწესებულებებს და საზოგადოებრივ ორგანიზაციებს გადასცეს.

რაც შეეხება მუსლიმანურ რელიგიას, პირველ წლებში მის მიმართ, პოლიტიკური მოტივაციის გამო, შემწყნარებლობას იჩენდნენ. მაგრამ XX საუკუნის 30-იანი წლებიდან საბჭოთა ორგანოებმა დაიწყეს შეტევა მუსლიმანური რელიგიის წინააღმდეგაც. მართალია, 1929 წლის აჯანყების შემდეგ მუსლიმანური რელიგიის წინააღმდეგ ბრძოლა დროებით შეჩერდა, მაგრამ 30-იან წლებში მუსლიმანური რელიგიის მსახურთა და აღმსარებლების წინააღმდეგ ბრძოლა გაძლიერდა, რის შედეგად მეჩეთები და მედრესეები დახურეს, სასულიერო პირებს აუკრძალეს წირვა-ლოცვა, მოსახლეობას ლოცვა-კურთხევა, ახალგაზრდობას – მეჩეთებში სწავლა. ხელისუფლებამ გასული საუკუნის 20-იან წლების კატაკლიზმებიდან გაკვეთილები ვერ გამოიტანა და 1936-1937 წლებში რეპრესიებით ცდილობდა სასულიერო პირების ალაგმვას, რელიგიური აღმსარებლობიდან ჩამოცილებას, ათეისტური საზოგადოების ჩამოყალიბებას.

ხელისუფლების ანტირელიგიური ღონისძიებების მიუხედავად, სასულიერო პირები და მოსახლეობა მაინც განაგრძობდნენ რელიგიურ აღმსარებლობას. აჭარაში არსებობდა საკმარისი მატერიალური და სულიერი პოტენციალი. მაგალითად 1935-1937 წლებში ხულოს რაიონში მეჩეთებსა და მედრესებს ემსახურებოდა 190 ხოჯა და მოლა. მათ ნაწილს უმაღლესი განათლება მიღებული ჰქონდა სტამბულში. ქედის რაიონში ითვლებოდა 37 ჯამე და 35 მედრესე. მათ ემსახურებოდა 76 სასულიერო პირი (აქედან 46 იყო მოქმედი, ხოლო 30 გადასახლებიდან დაბრუნებული). ქობულეთის რაიონში 31 მეჩეთი და 6 ეკლესია აღირიცხა, სადაც მსახურობდა 37 ხოჯა-მოლა და 4 მღვდელი. მოქმედი მეჩეთები და მედრესეები იყო ბათუმის რაიონშიც.

კომუნისტური ხელისუფლების ბრძოლა სასულიერო პირებით წინააღმდეგ საპასუხო რეაქციას იწვევდა. მღვდლები და ხოჯა-მოლები სიტყვით იცავდნენ თავიანთ სარწმუნოებას. ცხადია, მათ მორწმუნეებში დიდი გავლენა ჰქონდათ. 1936-1937 წლებში ხელისუფლება ახალ შეტევაზე გადავიდა სასულიერო პირების წინააღმდეგ. დაიწყო ხოჯების, მოლებისა და რელიგიური აღმსარებლების დამუშავება, მაკომპრომეტირებელი მასალების შედგენა. აჭარის შინსახკომის მიერ 1936 წელს შედგენილი სიის მიხედვით ხულოს რაიონში აქტიურ მოქმედად ითვლებოდა 56 ხოჯა, ხოლო ქედის რაიონში – 46. განსაკუთრებით აქტიურობდნენ ხოჯები: **რიზა დავითაძე, ომერ კახაძე, ნური ართმელაძე, ხუსეინ ფუტყარაძე, ილიას შავაძე, ხუსეინ კახაძე, ინუს მგელაძე, ხასან ჯაფარიძე, რამიზ დიასამიძე, ახმედ აბაშიძე, ოსმან რამიშვილი, შირიან მახარაძე, ხუსეინ თავდგირიძე, თევფიყ აბულაძე, ახმედ აბაშიძე (ხულოს რაიონი), ახმედ ბერიძე, ეუბ საკანდელიძე, ოსმან ბერიძე, ხუსეინ შერვაშიძე, ისმაილ ჩიკვაიძე, მუსტაფ ვაშაყმაძე, ნური ჩიკვაიძე და სხვები** (აცსა, ფ. პ-12, ან.2 საქმე 64, ფურც.1; ფ.რ-750, ან.1, საქმე 5, ფურც.92; ფონდი პ-1, ან.4, საქმე 114, ფურც.1-6).

საბჭოთა კავშირის 1936 წლის კონსტიტუციის, შესაბამისად საქართველოს და აჭარის 1937 წლის კონსტიტუციებს სასულიერო წოდება მიესალმა. ამასთან დაკავშირებით ხულოს რაიონის შინსახკომის უფროსი **ნ. მატუა** საქართველოს კომპარტიის ხულოს რაიკომის მდინვანს **კ. ქართველიშვილს** მოახსენებდა: მუს-

ლიმანური სასულიერო პირები აღფრთოვანებული არიან ახალი კონსტიტუციით, რადგან უფლება ეძლევათ თავისუფლად აღასრულონ წირვა-ლოცვა, გამოხატონ თავიანთი აზრი. ნ. მატუა აქვე დასძენს, რომ სასულიერო წოდების ნაწილს ამის არ სჯერაო (აცსა, ფ. პ-12, ან.6, ს.63, ფურც.125).

მოსახლეობას სალოცავად ხოჯები ხულოს რაიონიდან მოგზაურობდნენ ქედის, ბათუმის, ქობულეთისა და ადიგენის რაიონებში. მუსლიმანური სასულიერო პირების საქმიანობა როგორც აჭარაში, ისე მის ფარგლებს გარეთ, რბილად რომ ვთქვათ, დადებითად ვერ ჩაითვლება, რადგან იგი ხელს არ უწყობდა ქართველი ხალხის სულიერ ერთიანობას. იგი მუსლიმანურ სამყაროსთან რაღაც უხილავი კავშირის მაჩვენებელი იყო და არაბულ-აღმოსავლური ჩამორჩენილობის განსახიერებას წარმოადგენდა. ამის დასტურია სასულიერო პირების ბრძოლა საერო განათლების წინააღმდეგ, არქაული წეს-ჩვეულებების, კერძოდ ქალების მიერ ჩადრის ტარების დაცვა და მრავალი სხვა.

მუსლიმი სასულიერო პირების წარმომადგენელთა საჯარო თუ კერძო გამონათქვამები საზოგადოების პროგრესული განვითარების საწინააღმდეგო იყო. ხოჯები **რიზა დავითაძე, ხუსეინ ფუტყარაძე, ომერ კახაძე, ილიას შავაძე** და სხვები სახელმწიფო **სკოლებში ბავშვების სწავლის წინააღმდეგ გამოდიოდნენ**. ხოჯები მოუწოდებდნენ მორწმუნეებს: არ მოუსმინოთ კომუნისტებს, მათ არ სწამთ ღმერთი, ასწავლეთ ბავშვები მედრესეებში. ხოჯები მოუწოდებდნენ გლეხებს ებრძოლათ კომუნისტების წინააღმდეგ, გმობდნენ კოლმეურნეობას, მოითხოვდნენ მათ დაშლას, წინასწარმეტყველებდნენ საბჭოთა ხელისუფლების დაღუპვის შესახებ და სხვა (აცსა, ფ.პ-12, ან.2, საქმე 63, ფურც.63-68). სასულიერო პირების მიმართ წაყენებულ ბრალდებებში ისიც შედიოდა, რომ ხოჯები იღებდნენ შემოწირვებს ლოცვა-კურთხევისათვის, ხელმძღვანელობდნენ მეჩეთებისა და მედრესეების, შადრევნების მშენებლობას, წყალსადენების გაყვანას, საკულტო დაწესებულებების კაპიტალურ და მიმდინარე რემონტს. **მუსლიმანური სასულიერო პირებს ღვთის წინაშე ცოდვად მიაჩნდათ ღვინის დაღვება, ღორის ხორცის ჭამა, „რუსული ქუდის” ტარება** და სხვა. ხოჯები და მოლეები ყველა ამ არქაული ადათ-წესების დამცველად გამოდიოდნენ. ცხადია, ყოველივე ეს პროგ-

რესისა და ცივილიზაციის საწინააღმდეგო იყო, მორწმუნეებს ბნელეთის წყვდიაღში ყოფნას ახანგრძლივებდა.

აჭარის მუსლიმანური სასულიერო წოდება იმდენად იყო აღმზრდელი საბჭოთა ხელისუფლების ანტირელიგიური პოლიტიკის გამო, რომ სამშობლოს დატოვებას და უცხოეთში თავშესაფრის მოძებნას ცდილობდა. ასეთი სურვილი გამოავლინეს ხოჯებმა: **ომერ რეშიტის ძე კახაძემ, ჯეფერ ისმაილის ძე ართმელაძემ, იზეთ გობაძემ, ისკენდერ ართმელაძემ** და სხვებმა. ხოჯების ნაწილი, დევნის გამო, თურქეთში გადაიხვეწა და სიცოცხლე შეინარჩუნა. ასე მოექცნენ მაგალითად, სკენდერ ცივაძეს (ქობულეთის რაიონი), ოსმან რამიშვილს, რასიყ ივანაძეს (ხულოს რაიონი).

მართალია, მუსლიმანური სასულიერო პირების პროპაგანდა და პრაქტიკული ქმედება საბჭოთა კომუნისტური რეჟიმისათვის მიუღებელი იყო და წინააღმდეგობაში მოდიოდა პროგრასსა და განვითარებასთან, მაგრამ მათი რეპრესირებისათვის რეალური საფუძველი არ არსებობდა, მით უმეტეს, რომ 1936 წლის კონსტიტუცია ყველა მოქალაქეს სიტყვის თავისუფლებას ანიჭებდა. საბჭოთა ხელისუფლებამ მიერ მიერ დეკლარირებული კონსტიტუციური უფლებები არარაობად აქცია.

კომუნისტური ხელისუფლება განსაკუთრებული სისასტიკეს იჩენდა მუსლიმანური სასულიერო პირების მიმართ. **ადამიანებს სჯიდნენ იმ შემთხვევაშიც კი, თუ ხოჯის ოჯახში ქალს გაათხოვებდა, ანდა ხოჯის ასულს ცოლად შეირთავდა.** მაგალითად, საქართველოს კომპარტიის ქედის რაიკომმა კომუნისტური პარტიიდან გარიცხა ხასან ალის ძე აბულაძე იმ მიზეზით, რომ ხოჯის შვილზე დაქორწინდა. ხოჯის შვილს, თუ იგი კომუნისტი იყო, მამასთან ერთად ცხოვრებას უკრძალავდნენ. მაგალითად, ქედის რაიონის მუშათა და გლეხთა ინსპექციის პრეზიდიუმმა 1933 წლის 22 მარტს საყვედური გამოუცხადა პარტიის წევრობის კანდიდატს არსენ ვაშაყმაძეს (სოფელი ძენწმანი), იმის გამო, რომ მამა ხოჯა იყო და შვილი მასთან ერთჭერქვეშ ცხოვრობდა. მანამდე საკითხი განიხილა საქართველოს კომპარტიის ქედის რაიკომის ბიურომ და არსენ ვაშაყმაძე აიძულა მამას, როგორც ხოჯას გამოყოფოდა და სხვა სოფელში გადასახლებულიყო, მაგრამ სახლის აგება ვერ შეძლო. სა-

ქართველოს კომპარტიის ხულოს რაიოკომის ბიურომ 1935 წლის 18 ნოემბერს საყვედური გამოუცხადა სასტიკი გაფრთხილებით ოსმან ხულუსის ძე ჯაყელს იმის გამო, რომ ერთჭერქვეშ ცხოვრობდა მამასთან, როგორც სასულიერო პირთან (მოლა) და „ხმა ჩამორთმეულთან“. თუმცა იგი ცალკე ოთახში ათევდა ღამეს. რაიკომის ბიუროს დადგენილებით ოსმან ჯაყელი მოხსნეს სასოფლო საბჭოს აღმასკომის თავმჯდომარის თანამდებობიდან, რადგან ცხოვრობდა მამასთან ერთ სახლში (აცსა, ფ.პ-8, ან.1, საქმე 17⁽²⁾), ფურც.21; საქმე 42, ფურც.1-4; ფონდი პ-12, ან.26, საქმე 2158, ფურც.2).

აჭარაში თითქმის არ დარჩენილა სასულიერო პირი, რომელსაც რეპრესია არ განეცადა. 1937-1940 წლებში მუსლიმანური სასულიერო პირების აბსოლუტური უმრავლესობა დააპატიმრეს, აწამეს, ნაწილი ბათუმში დახვრიტეს. დანარჩენები დაიღუპნენ საპატიმროებსა და შორეულ გადასახლებაში.

სხვადასხვა რელიგიური აღმსარებლობის სასულიერო პირთა წინააღმდეგ წაყენებული ბრალდებები ტიპიური იყო: **ღვთის სამსახური, რელიგიური აღმსარებლობა, შემოწირულობათა მიღება, ანტისაბჭოთა აგიტაცია და პროპაგანდა, რომელიც შეიცავს საბჭოთა ხელისუფლების დამხობის მოწოდებას.** სასულიერო პირები ითვლებოდნენ „**სოციალურად მავნე**“ და „**პოლიტიკურად საშიშ**“ პირებად. სასულიერო პირების წინააღმდეგ გამოიყენებოდა სისხლის სამართლის კოდექსის მუხლები: საბჭოთა ხელისუფლების დამხობისათვის მოწოდების, ჯაშუშობის, შეიარაღებული აჯანყების მოწყობის ბრალდებების შემთხვევაში.

კომუნისტური რეჟიმის ანტირელიგიური პოლიტიკისა და ქმედების გამო სასულიერო პირები საბჭოთა ხელისუფლებისადმი მტრულად იყვნენ განწყობილნი. ისინი პროპაგანდას ეწეოდნენ საბჭოთა ხელისუფლების გარდაუვალი დაღუპვის შესახებ. ზოგიერთი სასულიერო პირი საჯაროდ გამოხატავდა თავის პოზიციას, რაც მათი კომპრომეტირებისა და რეპრესიების საფუძვლად იქცა.

ილიას შაქირის ძე შავაძე რიყეთის სასოფლო საბჭოს საოფელ ბელღეთიდან იყო. დაიბადა 1865 წელს. უმაღლესი სასულიერო განათლება სტამბოლში მიიღო. მონაწილეობდა 1929 წლის

აჯანებაში. ამკარად გამოხატავდა უკმაყოფილებას საბჭოთა ხელისუფლების მიმართ. შინსახკომის მიერ შეკრებილი მაკომპრომეტირებული ცნობების მიხედვით ი. შავაძე ეწეოდა ანტისაბჭოთა პროპაგანდას, წინასწარმეტყველებდა საბჭოთა ხელისუფლების დაღუპვას. ცხადია, ამ შინაარსის ანტისაბჭოთა ქადაგება სახელმწიფო პოლიტიკას ეწინააღმდეგებოდა. მაგრამ ეს არ ყოფილა პრაქტიკული ქმედება. სიტყვის გამოხატვის უფლება 1936 წლის კონსტიტუციით აღიარებული იყო. მიუხედავად ამისა, ილიას შაქირის ძე შავაძე ბათუმში დახვრიტეს 1927 წელს.

ნური მეჯიდის ძე ართმელაძე დაიბადა ხულოს რაიონის სოფელ ბელეთში 1892 წელს. უმაღლესი სასულიერო განათლება სტამბოლში ჰქონდა მიღებული. თავისუფლად ფლობდა არაბულ, თურქულ და ქართულ ენებს. იყო ფანატიკოსი მუსლიმი. 1929 წლის აჯანყებაში მონაწილეობისათვის 5 წლით გადაასახლეს, დაბრუნდა 1934 წელს და განაგრძო რელიგიური სამსახური. ნ. ართმელაძე ამკარად გამოხატავდა უკმაყოფილებას საბჭოთა ხელისუფლების ათეისტური პოლიტიკის გამო. იგი 1937 წელს ბათუმში დახვრიტეს.

1937 წელს ბათუმში დახვრიტეს ხოჯა ომერ რეშიტის ძე კახაძე, დაბადებული 1867 წელს ხულოს რაიონის რიყეთის სასოფლო საბჭოს სოფელ ბელეთში. იგი რელიგიურ საქმიანობას ეწეოდა როგორც ხულოს, ისე ადიგენის რაიონებში. ხულოს რაიონში დევნის გამო ადიგენში გადავიდა, მაგრამ იქაც დევნიდნენ. იგი საბჭოთა ხელისუფლების დამხობაზე ოცნებობდა და მორწმუნეებთან ქადაგებისას ამკარად გამოხატავდა თავის პოზიციას (აცსა, ფ. პ-1, ან.2, საქმე 55, ფურც.81-82; საქმე 63, ფურც.63-65)

შირინ მურადის ძე მახარაძე ყინჩაურის სასოფლო საბჭოს სოფელ ძმაგულში დაიბადა 1875 წელს. თურქეთში დაამთავრა უმაღლესი სასულიერო სასწავლებელი. 1929-1933 წლებში გადასახლებაში იმყოფებოდა მთავრობის საწინააღმდეგო აგიტაციის გამო. 1937 წელს დააპატიმრეს და ბათუმში დახვრიტეს. მოტივაცია იყო აქტიური რელიგიური საქმიანობა.

რიზა ეუბის ძე დავითაძე (1864-1937) უმაღლესი სასულიერო განათლებით, ხულოს რაიონის სოფელ ტბეთის მეჩეთში მსახურობდა. შინსახკომის ოპერატიული ცნობით, მედრესეში ას-

ნავლიდა 60 ბავშვს. ბავშვები მედრესეს შემდეგ სკოლაში სწავლობდნენ. რ. დავითაძე ღვინის დაღვევისა და რუსული ქუდის ტარების წინააღმდეგ გამოდიოდა. ხულოს რაიონის შინსახკომის ოპერატიული მუშაკების ცნობით რ. დავითაძემ ტბეთის მეჩეთში ბაირამის დღესასწაულზე მისულ ქალებს განუცხადა: **„იმ პირებისათვის, რომლებიც იხურავენ რუსულ ქუდს და სვამენ ღვინოს, ხელის ჩამორთმევა და სალამის მიცემა არ შეიძლება და ცოდვაა. ღვინის წვეთი, რომ ბალახს დაეცეს და ბალახი ძროხამ შეჭამოს, მისი რძე არ დაიღვევ“** (აცსა, ფ.პ-12, ან.2, საქ.ე 63, ფურც.52-53; ან.26, საქმე 2140, ფურც.5-6). ასეთ ქადაგებას ყველა სასულიერო პირი ეწეოდა. რ. დავითაძის ხელმძღვანელობით ტბეთში გაარემონტეს მეჩეთი. მან ქალების ნაწილი ჩააბარე რელიგიურ აღმსარებლობაში. ამ ბრალდებით რიზა დავითაძე შინსახკომმა დააპატიმრა. საქართველოს შინსახკომთან არსებული „სამეულის“ 1937 წლის 10 ოქტომბრის დადგენილებით მას დახვრეტა მიუსაჯეს. იგი დახვრიტეს ბათუმში 1937 წლის 30 ოქტომბერს (სგეა, 2001:34).

ხოჯა **ხასან ჯაფარიძე** ხულოს რაიონის სოფელ ტბეთის მაცხოვრებელი იყო. იგი დაიბადა 1894 წელს. უმაღლესი სასულიერო განათლება მიღებული ჰქონდა სტამბოლში. რელიგიური საქმიანობისათვის 1937 წელს დააპატიმრეს, გადაასახლეს ურალში. ნანამები გარდაიცვალა ქალაქ სვერლოვსკში 1942 წელს.

გოგაძეებელი ხოჯა **ოსმან ბარათალის ძე თურმანიძე** რელიგიურ საქმიანობას ეწეოდა თავის მშობლიურ სოფელში. მას სასულიერო განათლება მიღებული ჰქონდა ღორჯომის (ხულოს რაიონი) სასულიერო სასწავლებელში. მას ბრალად ედებოდა ბავშვებისათვის საერო სკოლაში სწავლის აკრძალვა. 1937 წლის ოქტომბერში დააპატიმრეს და რუსეთში გადაასახლეს. 1940 წელს პატიმრობიდან გაათავისფულეს ბრალდების უსაფუძვლობის გამო. დაბრუნდა მშობლიურ სოფელში, მაგრამ ხულოს რაიონის შინსახკომმა ძიება განაახლა. შინსახკომის განყოფილებაში მოხდა დაპირისპირება ოსმან თურმანიძესა და აგენტებს შორის. ოსმან თურმანიძე მეორედ დააპატიმრეს და გადაასახლეს კომის ავტონომიურ რესპუბლიკაში. სასჯელს იხდიდა ქალაქ ჟელეზნო-გოროდში, სადაც 1943 წელს გარდაიცვალა. აჭარის უმაღლესი სასამარ-

თლოს 1959 წლის დადგენილებით ოსმან ბარათაღის ძე თურმანიძე რეაბილიტირებულია დანაშაულის არ არსებობის გამო.

XX საუკუნის 30-იან წლებში ხულოს რაიონის სოფელ ჯაბნიძეებში აქტიური მოქმედი ხოჯები იყვნენ: **იდრის რეჯების ძე ზოსიძე (სტამბოლოლი), დურსუნ ზაბითის ძე მუკუტაძე (უსტიოლი), რასიყ ოსმანის ძე ივანაძე, ხუსეინ მემედის ძე აბუსელიძე**. ისინი მეზობელი სოფლების მორწმუნეებსაც ემსახურებოდნენ: მაგალითად, დურსუნ მუკუტაძე ემსახურებოდა დღვანის მეჩეთს, იდრის ზოსიძე-ჩანჩხალოს მეჩეთს. რელიგიური აღმსარებლების და ანტისაბჭოთა გამონათქვამების გამო ხოჯები ხუსეინ აბუსელიძე და იდრის ზოსიძე დააპატიმრეს. 1937 წელს ბათუმში დახვრიტეს იდრის რეჯების ძე ზოსიძე. იგი დაბადებულია 1877 წელს. უმაღლესი სასულიერო განათლება მიღებული ჰქონდა სტამბოლში და აქტიური მოქმედი ხოჯა იყო. ხუსეინ მემედის ძე აბუსელიძე 10 წლით გადაასახლეს ციმბირში და იქ ტანჯვა-წამებით დაასრულა სიცოცხლე. როგორც ზემოთ აღინიშნა, ხოჯა რასიყ ოსმანის ძე ივანაძე თავშესაფრის მიზნით თურქეთში გადავიდა და დაპატიმრება-დახვრეტას გადაურჩა. ამჟამად იდრის რეჯების ძე ზოსიძე და ხუსეინ მემედის ძე აბუსელიძე რეაბილიტირებული არიან დანაშაულის არარსებობის გამო. ხოლო ხოჯები დურსუნ ზაბითის ძე მუკუტაძე და ხუსეინ თავდგირიძე დაპატიმრებას შემთხვევით გადაურჩნენ.

მუსლიმანური რელიგიის პროპაგანდით გამოირჩეოდა ხულოს მეჩეთის ხოჯა **ინუს იუსუფის ძე გელაძე**. მას ბრალად წაუყენეს შეიარაღებული აჯანყების მოწყობის მცდელობა. ამ ყალბი ბრალდებით საქართველოს შინსახკომთან არსებული „სამეულის“ 1937 წლის 19 აგვისტოს დადგენილებით ბათუმში დახვრიტეს.

ამავე ბრალდებით 1937 წელს ბათუმში დახვრიტეს ხულოს რაიონის სოფელ ვაშაყმაძელი ხოჯა **დაუდ რეჯების ძე ადაძე**, რომელიც დაპატიმრებისას 87 წლის იყო (დაბადებულია 1850 წელს). 1937 წელს ბათუმში დახვრიტეს ხულოს რაიონის სოფელ ბელღეთის ხოჯა **ილიას შაქირის ძე შავაძე**, რომელიც დაპატიმრებისას 68 წლის იყო (სგე, 2001:28; სრულიად არასაიდუმლოდ, 1997, №7, გვ.19; №8, გვ.17).

1937 წელს ბათუმში დახვრიტეს ხულოს რაიონის სოფელ სამოლეთის სამი ხოჯა: **შაქირ გამრეკელიძე, ილიას ბერიძე, სუ-**

ლევან ბერიძე. მათ უმაღლესი სასულიერო განათლება მიღებული ჰქონდათ სტამბოლში. ისინი ხელისუფლების მიმართ აგრესიულობით არ გამოირჩეოდნენ, მხოლოდ წირვა-ლოცვას ეწეოდნენ, ღვთის სამსახურში იდგნენ. მაგალითად, შაქირ ოსმანის ძე გამრეკელიძეს, მართალია უმაღლესი სასულიერო განათლება სტამბოლში ჰქონდა მიღებული, ფანატიკოსი მორწმუნე იყო, მაგრამ საქართველოს სიყვარულით სულდგმულობდა. იგი შეილებს არ უკრძალავდა ღვინის დაღევას, არ შეუქმნია დაბრკოლება მათთვის შესულიყვნენ კომპარტიის რიგებში და ემსახურათ საპასუხისმგებლო თანამდებობებზე.

შ. გამრეკელიძის წინააღმდეგ შეთხზული ძირითადი ბრალდება რელიგიური აღმსარებლობა იყო. იგი სასულიერო საქმიანობას ეწეოდა უჩამბის ცენტრალურ მეჩეთში. შინსახკომის მუშაკების ოპერატიული ცნობით, შ. გამრეკელიძემ მეჩეთში დალოცა გლეხი ჯალაიჯოლი (გოვაძეებიდან), რომ ვაჟიშვილი შეძენოდა. ასევე აკურთხა ბექირ ბერიძე (ნაბლანიდან), რომ ვაჟიშვილი გაჩენოდა. ბ. ბერიძეს სამი ქალიშვილი ჰყავდა და ვაჟიშვილის გაჩენის სურვილი გააჩნდა. ამ კურთხევისათვის მეჩეთს შეწირეს ნოხი და ფული. ამასთან შ. გამრეკელიძემ ცოდვის მონანიების მიზნით, მეჩეთში აკურთხა ვინმე გლეხი, რომლსაც ბათუმში ტაფა ჰქონდა მოპარული (აცსა, ფ. პ-12, ან.26, საქმე 2140, ფურც. 4-6). სულევან მუხამედის ძე ბერიძე (ჩილაბდოლი) 9 წლის განავლობაში სწავლობდა სტამბოლში, სასულიერო განათლებასთან ერთად მიიღო სამოქალაქო ცოდნა გეოგრაფიასა და ასტრონომიაში. ხშირად, ისლამის საწინააღმდეგო აზრებს გამოთქვამდა სამყაროს შესახებ. ს. ბერიძე რელიგიურ აღმსარებლობას ეწეოდა უჩამბისა და დღვანის მეჩეთებში. იგი კარგად ფლობდა არაბულ, თურქულ და ქართულ ენებს. გასული საუკუნის 20-იან წლებში თურქულ ენას ასწავლიდა სამოლეთის დაწყებით სკოლაში.

ილიას ხასანის ძე ბერიძე (ჩიტოლი), უმაღლესი სასულიერო განათლების მიუხედავად, მეჩეთებში ლოცვებს აღარ ასწავლიდა. მან ვაჭრობას მოკიდა ხელი. სოფელში პატარა სავაჭრო წერტი გახსნა და წერილმანი საოჯახო საქონლით ვაჭრობდა, რომელიც თბილისიდან და სხვა ქალაქებიდან შემოჰქონდა. ილიას ხასანის ძე ბერიძე რეპრესირებული იყო როგორც სასულიერო პირი და ვაჭარი.

1937 წელს ბათუმში დახვრიტეს უჩამბის საკრებულის სოფელ ნაბლანის მცხოვრები სასულიერო პირი (მოლა) **ბექირ შაჰის ძე ბერიძე**. დაპატიმრების შემდეგ უგზო-უკვალოდ გაჰყრენ ამავე საკრებულოს სოფელ ცინარეთის ორი ხოჯა: **ხასან ცინარიძე და რამიზ დაისამიძე**.

1939 წელს დაპატიმრეს ნაბლანის სასულიერო პირი (ხოჯა) **სულეიმან შაქირის ძე ბერიძე** და სამოლეთელი მოლა **სულია ახმედის ძე თურმანიძე**, რომელიც შინ აღარ დაბრუნებულა. მას ბრალი ედებოდა სამოლეთის მეჩეთის მინარეთიდან დილაადრიანად ლოცვის ხმამაღლა კითხვაში.

ხიხაძირის სასოფლოს საბჭოში 7 მოქმედი სასულიერო პირიდან 1937-1938 წლებში დახვრიტეს 5 ხოჯა: **ხუსეინ ბესირის ძე შაინიძე, თევფიყ ქემალის ძე აბულაძე, აბდულ მუსტაფის ძე დუაძე, ასლან არიფის ძე ბერიძე, თევფიყ სეულემიანის ძე ჯუმუშაძე**; 1937 წელს ბათუმში დახვრიტეს აგრეთვე ხულის რაიონის სოფელ ნიგაზეულის ხოჯა **ახმედ დურსუნის ძე აბაშიძე, ყინჩაურიდან – შირინ დურსუნის ძე მახარაძე, ბელეთიდან (რიყეთის სასოფლო საბჭო) – ომერ რაშიდის ძე კახაძე, ნური მეჯიდის ძე ართმელაძე, ილიას შაქირის ძე შავაძე, დარჩიძეებიდან – მევლუდ დურსუნის ძე ფუტკარაძე, ჭვანიდან – მემედ ტარიელაძე, ალი ქარცივაძე და სხვები**. აღსანიშნავია, რომ სასულიერო პირებს განსაკუთრებული სისასტიკით აწამებდნენ. მაგალითად, ხოჯა ახმედ არიფის ძე ბერიძე (სოფელი ხიხაძირი). 1937 წლის აგვისტოში დაპატიმრეს და საქართველოს შინსახკომთან არსებული „სამეულის“ 19 აგვისტოს დადგენილებით სასჯელის უმაღლესი ზომა – დახვრეტა მიუსაჯეს. დახვრიტეს 11 თვის წამების შემდეგ (1938 წლის 26 ივლისს) (სგრე, 2001:19).

ქედის რაიონიდან რეპრესიები განიცადა სასულიერო პირების უმრავლესობამ. ბრალდებულები თითქმის ერთი და იგივე იყო: „სოციალურად მავნე ელემენტი“ და „პოლიტიკურად საშიში“. ამ ბრალდებით 1937-1938 წლებში დახვრიტეს **ეუბ მემედის ძე საკანდელიძე (სოფელი მერისი – ორთამელე), ახმედ ოსმანის ძე ბერიძე (ჯალაბაშვილები), მევლუდ ხასანის ძე არძენაძე (არძენაშვილები), ახმედ სალიხის ძე მიქელაძე (ორცვა), მუსტაფა ალიშანის ძე ვაშაყმაძე (ძენწმანი), ახმედ სალიხის ძე ბერიძე (სალიბაური), ისმაილ არიფის ძე ჩხიკვაძე, ხუსეინ**

შერვაშიძე (ალიქოლღები) და სხვები. ხოჯების ნაწილი სასტიკი წამების შემდეგ გადაასახლეს და აღარ დაბრუნებულან.

ალიქოლღებელი **ხოჯა ხუსეინ დურსუნის ძე შერვაშიძე** ბეგების გვარს არ ეკუთვნოდა. იგი სოციალური წარმოშობით გლეხი იყო. სასულიერო განათლება სტამბოლში მიიღო. ხუსეინ შერვაშიძე ემსახურებოდა ალიქოლღების მეჩეთს. მორწმუნეებაში იგი დიდი ავტორიტეტით სარგებლობდა. შინსახკომმა დააპატიმრა საბჭოთა ხელისუფლების წინააღმდეგ ბრძოლის ბრალდებით. დაპატიმრების შემდეგ იგი შინ აღარ დაბრუნებულა. ხუსეინ შერვაშიძე პატიმრობაში დაიღუპა.

1937 წელს შინსახკომმა დააპატიმრა სოფელ გობრონეთის ხოჯა **ყადირ ისმაილის ძე ბოლქვაძე**. სამეულის დადგენილებით 10 წლით გადაასახლეს ურალში, სვერდლოვსკის საპატიმროში, სადაც 4 წლის შემდეგ გარდაიცვალა (შვილიშვილის მევლუდ ბოლქვაძის მოგონება, ჩავინერეთ 2014 წლის 29 აპრილს). საქართველოს შინსახკომთან არსებული „სამეულის“ 1938 წლის 30 აპრილის დადგენილებით 10 წლით თავისუფლების აღკვეთა მიუსაჯეს სასულიერო პირს **მევლუდ თერჯანის ძე ბერიძეს** საბჭოთა ხელისუფლებიცი წინააღმდეგ აგიტაცია-პროპაგანდის ბრალდებით. მევლუდ თერჯანის ძე ბერიძე გარდაიცვალა საპატიმროში 1939 წლის 27 მარტს (სგრე, 2001:99).

ქობულეთის რაიონიდან 1937-1938 წლებში რეპრესირებული იყო არაერთი სასულიერო პირი. 1937 წელს ბათუმში დახვრიტეს ჭახათის სასოფლო საბჭოს ხოჯა **ოსმან ხასანის ძე ტაკიძე**, რომელიც მაშინ 70 წლისა იყო. ამავე წელს ბათუმში დახვრიტეს ქობულეთის რაიონში მოქმედი ხოჯები: **ქემალ მემედის ძე ვერულიძე, 76 წლისა; მემედ სელიმის ძე ცეცხლაძე, 67 წლის; თემურ არიფის ძე თამაზაშვილი, დაბადებული 1870 წელს (67 წლის), მევლუდ ესედის ძე შავაძე, მურად ახმედის ძე კაიკაციშვილი (დაბადებული 1893 წელს) და სხვები.**

რაც შეეხება ქრისტიან სასულიერო პირებს, აჭარაში **XX საუკუნის 20-30-იან წლების მიჯნაზე 18 მღვდელი** აღრიცხა. 1937 წელს ბათუმში დახვრიტეს ჩაქვის სასოფლო საბჭოს მღვდელი **კონსტანტინე ქრისტოფორეს ძე პოპანდოპულო**, ხოლო დიაკონ **გიორგი ივანეს ძე პოლოტოვს** საბჭოთა კავშირის შინსახკომთან არსებული განსაკუთრებული სათათბიროს 1938 წლის

აგვისტოს დადგენილებით 10 წლით თავისუფლების აღკვეთა მიუსაჯეს. ასეთივე ბედი ეწია მღვდელ **ბენიამინ ლლონტს** (სგეა, 2001:66; სა, 1999, №10, გვ.18).

სასულიერო პირების წამების, გადასახლება-დახვრეტის შესახებ სიის გაგრძელება კიდევ შეიძლება. აღსანიშნავია, რომ თითქმის არ დარჩენილა სასულიერო პირი, რომელსაც საბჭოთა პოლიტიკური რეჟიმის რისხვა თავს არ დასტეხოდა. ამდენად, მოყვანილი მასალები შეიძლება საკმარისად ჩაითვალოს კომუნისტური რეჟიმის მიერ განხორციელებული პოლიტიკური რეპრესიების, ხასიათისა და მასშტაბის შეფასებისა და დასკვნების გამოტანისათვის. მთელი საზოგადოების, მათ შორის ინტელიგენციისა და სასულიერო წოდების რესპრესიებით საბოლოოდ დასამარდა რწმენა საბჭოთა სოციალისტური სისტემის სამართლიანობის შესახებ. კომუნისტური რეჟიმი ვეღარ შეძლებდა საზოგადოების მორალურ-პოლიტიკური ერთიანობისათვის ბრძოლის წარმატებით განხორციელებას. ამკარად ჩანდა, რომ ხელისუფლების მიზნებისა და ამოცანების განხორციელება მხოლოდ ძალადობით, შანტაჟისა და ადმინისტრაციული-მბრძანებლური მეთოდების გამოყენებით იყო შესაძლებელი. ამ მეთოდებით კი ქვეყნის მართვა დიდხანს ვეღარ გაგრძელდებოდა.

გამოყენებული წყაროები და ლიტერატურა:

1. აჭარის ცენტრალური სახელმწიფო არქივი (აცსა), ფონდი (ფ), რ-2, ანაწერი (ან.) 1, საქმე (ს.) 186;
2. აცსა ფ.პ-1, ან.14, სს(საქმეში) 106, 110, 114, 591;
3. აცსა, ფ. პ-8, ან.1, სს.17,42;
4. აცსა, ფ.პ-12, ან.2, სს.55,63,64;
5. აცსა, ფ.პ-12, ან.26, სს.2140, 2158;
6. აცსა, ფ.რ-750, ან.1, ს.5;
7. დ. ბაქრაძე, არქეოლოგიური მოგზაურობა გურიასა და აჭარაში, ბათუმი 1987 (დ.შაქრაძე);
8. სისხლიანი გრიგალის ექო, აჭარა, თვითმართ, 2001 (სგეა);
9. გაზეთი სრულიად არასაიდუმლოდ №7, 8 (გაზეთი სა);
10. გაზეთი სრულიად არასაიდუმლოდ (სა), 1999, №10.

Otar Turmanidze

***Soviet government religious policy and repression
of clergymen rank in Ajara***

Summary

Georgia, in particular in Ajara were living Christians (Orthodox, Catholics, Grigorians), Muslims (Sunni, Shiites), the followers of Judaism and others. Soviet authorities fought against all religious movements. The article, based on archival materials are characterized by brutal repressive religious policies carried out by the Soviet government.

**დიმიტრი ბაქრაძის ეპისტოლური მემკვიდრეობა და
სამხრეთ-დასავლეთ საქართველო**

კ. კეკელიძის სახ. საქართველოს ხელნაწერთა ეროვნულ ცენტრში დიმიტრი ბაქრაძის არქივში (N 151) დაცულია მისი ტაო-კლარჯეთის ექსპედიციის ანგარიშის სამუშაო ვარიანტი, რომელიც წარმოადგენს პირად წერილს მარი ბროსესთან. ამ წერილ-ანგარიშში გამოკვეთილია ძირითადი დაკვირვებები და დასკვნები, რომლებიც შეეხო იმ მხარეებს, სადაც მეცნიერმა იმოგზაურა. კერძოდ, ლოკალიზებულია ქართული ენის გავრცელების არეალი; ნაჩვენებია, თუ რა ძლიერი იყო ართვინის მხარეში ქართული ელემენტი; გადმოცემულია მხარის ეთნოგრაფიული და ეთნოლოგიური თავისებურებანი, რომლებიც ქართულ ყოფას უკავშირდება.

პეტერბურგში გაგზავნილ დიმიტრი ბაქრაძის წერილ-ანგარიშში კარგად არის ნაჩვენები მისი მეცნიერული კვლევის უნარი. შედეგად, ქართველოლოგიის ყველა სფეროსთვის მოიპოვება წყაროდ მისაჩნევი ინფორმაციები.

ეს ანგარიში დიმიტრი ბაქრაძემ თავის დროზე წაიკითხა პეტერბურგში და დაიბეჭდა კიდეც მეცნიერებათა აკადემიის „მაცნეში“. ახლად მოპოვებული მასალა საინტერესოა იმით, რომ შეიცავს დამატებით ინფორმაციებს ექსპედიციის შესახებ. რუსულ ენაზე შედგენილი წერილ-ანგარიში თარგმნილია ჩვენ მიერ. მკითხველს ვთავაზობ წერილ-ანგარიშის სრულ ტექსტს:

„გასული წლის ნოემბერში ბათუმის ოლქის შემოვლა მოვასწარი, ესე იგი, გავიარე მთელი აჭარა, ჩურუკსუთი გადავედი შავშეთში. მოვინახულე არტანუჯი და ართვინი და მდინარე ჭოროხით ისევ ბათუმში დავბრუნდი. ამ ზაფხულს განზრახული მაქვს ახალი ექსკურსიის მოწყობა ჩვენს დანარჩენ ტერიტორიებზე, მტკვრის სათავეებსა და ჭოროხის აუზში. ვიმედოვნებ მივალწიო თვით ბაიბურთამდე. ეს მხარეები მრავალი თვალსაზრისით აღმოჩნდა საინტერესო. ჩემი ბოლოდროინდელი ნაშრომით აჭარა თქვენთვის ნაცნობია. შარშან ჩემ მიერ მოვლილი ადგილებიდან მხოლოდ შავშეთი მდებარეობს ზეგანზე და, შესაბამისად, იძლე-

ვა ხორბლის უხვ მარცვალსა და ზომიერი სარტყლისთვის დამახასიათებელ პროდუქტს. დანარჩენი მთლიანად მთაგორიანი და აუთვისებელია. არტანუჯი და ართვინი ისეთ დაქანებულ ფერდობებზეა განლაგებული, რომ გიკვირს, როგორ შეძლეს იქ ქალაქების განვითარება. იქაური ხეობებიდან მხოლოდ ერთში, იმერხევშია შემონახული ვაზის ქართლ-კახური მეთოდით მოშენება. „Гвердский“-თ სახელდებული ყურძენი მთელს იმერხევში ხარობს. არტანუჯელი და ართვინელი ქრისტიანების მიერ ამ ყურძნისგან დანურული ღვინო ძალიან გემრიელია. ართვინის მიდამოები განსაკუთრებით ცნობილია ზეთისხილის კორომებით, რომელიც როგორც ვფიქრობ, წარსული საუკუნეების ქართველი ბერ-მონაზვნების მიერაა გაშენებული...

ამ მხარის თითქმის მთელი მოსახლეობა ქართული ელემენტისაგან შედგება. გარეგნული იერიითა და ცხოვრების წესით აქაური მკვიდრნი არსებითად სუფთა ქართველები არიან. ახალციხის მაზრის ახლომდებარე ადგილებში ისინი გვანან ქართულებს, ქვემო გურულებს, იმერლებს. ამ მხარეში შენარჩუნებული ქართული ენა კი წარმოადგენს იმერულ კილოკავს სხვადასხვა ელფერიტ. ქართული ენა სრულადაა დაცული მთელ იმერხევის ხეობაში, შავშეთის ზემოთ და აჭარის მიმდებარე ნაწილებში. შემდეგ ის იკარგება, შავშეთის დაბლობში; თუმცა სუსტად, მაგრამ ისევ გამოჩნდება გურჯი ბოლაზის სახელით ცნობილი ხეობის არტანუჯის მხარის საზღვრებთან, იმერხევის მახლობლად, შემდეგ არა ართვინამდე და არა არტაანამდე, მაგრამ ისევ ვრცელდება ართვინის ქვემოთ და დომინირებს ჭოროხის მთელი დინების არეში – ბორჩხაში, მურლულში, მაჭახელაში, მარადიდში და თითქმის ბათუმამდე.

აღსანიშნავია, რომ არტანუჯის და ართვინის მხარის, ეგრეთ წოდებული, სომეხი კათოლიკეების აბსოლუტური უმრავლესობა, როგორც ჩანს, ქართულ ელემენტს მიეკუთვნება. რელიგიური კულტის გავლენით კათოლიკე სომხებმა დაკარგეს მშობლიური ენა. ახლანდელი მათი სომხური ენა ისეა გაჯერებული ქართული ლექსიკით, რომ მას სხვას ვერაფერს უწოდებ, თუ არა სომხურ-ქართულს. იქ მომუშავე თბილისელი სომხები ამბობენ, რომ ვერ შეძლებდნენ ამ კათოლიკეების ენის გაგებას, ქართული რომ არ სცოდნოდათ. თავად სომხური ელემენტი უმნიშვნელოა მათს ენა-

ში. როგორც ირწმუნებიან, ეს თემი ანიდან და ერზერუმიდან არის გადმოსახლებული. გარდა ამისა, მურლულის ორ ხეობაში აღმოჩნდა ლაზური ელემენტი ადრევე აქ გადმოსახლებული ლაზების გავლენით. მე აქ მოვასწარი შემექმნა მეგრული, ხოფურ-არქაბული და ათინური კილოკავების შედარებითი ლექსიკონი. როგორც ირწმუნებიან, ათინური განსაკუთრებით იხრება მისი მსგავსი მეგრული და ხოფურ-არქაბულისაგან. ლექსიკონის შედგენას მივუძღე ამ ენების უმთავრესი შედარებით – გრამატიკული ფორმების გათვალისწინებით. თბილისში მოულოდნელი გამგზავრების გამო იძულებული გავხდი მუშაობა შემეწყვიტა. ბათუმში დაბრუნებისთანავე მას დავასრულე. შემდეგ, იმედი მაქვს, ბათუმიდანვე გავუგზავნი მეცნიერებათა აკადემიას ჩემი მოგზაურობის მოკლე ანგარიშს, ანგარიშს, რომელშიც, რა თქმა უნდა, განსაკუთრებული ყურადღება არქეოლოგიას¹ მიექცევა. ბათუმის ოლქში ჩემ მიერ შეგროვებული არქეოლოგიური ჩანაწერები, მართალია, ბევრი არ არის, მაგრამ სამაგიეროდ ძალზე ღირებულია. ძველი ქართული აქტები იქ დაკარგულია. როგორც ამბობენ, ეს მასალა თურქეთის მთავრობამ წაიღო და კონსტანტინოპოლში ერთ-ერთი სამინისტროს არქივს ჩააბარა. აღმოჩნდა მხოლოდ თურქი სულთანების ძველი ფირმანები. მე ასეთი ხუთი ფირმანი მაქვს. მათგან ერთი 237 ფურცელს შეიცავს, მეორე – 269, მესამე კი – 285 ფურცელს. ისინი შესრულებულია ლამაზი ხელით და დახვეწილი გაფორმებით, მაგრამ მისი ამოკითხვა მთელ მხარეში ვერავინ შეძლო. მარწმუნებ-დნენ, რომ ამ ფირმანებს თბილისშიაც ვერ წაიკითხავდნენ. ამიტომ სათარ-გმნელად მათი მეცნიერებათა აკადემიაში გადაგზავნა გადავწყვიტე. ბათუმში აღმოჩნდა ერთი მეცნიერი, თურქეთელი ქართველი, რომელმაც ხელი მოკიდა მის ამოკითხვას. მას უკვე გადავეცი ტექსტი.

ჩემი ბათუმში ყოფნის დროს საფლავის ქვების წარწერების მიხედვით შევადგინე ათაბაგების გენეალოგია როსტომ ფაშათი დაწყებული (1659 წ. ჩემი „არქეოლოგიური მოგზაურობა გურია-სა და აჭარაში“, გვ. 196). ათაბაგების შთამომავლები ახლა ორ, ართვინისა და ოლთისის მხარეებში ცხოვრობენ. ართვინში ორი ქართული სახარება ინახება. ერთი, 1241 წლით დათარიღებული,

¹ ამ ტერმინს აქ და წერილში ყველგან ხმარობს არქეოგრაფიის მნიშვნელობით.

ქალაქებზე შესრულებული ხელნაწერი სომხურ კათოლიკურ ეკლესიაშია დაცული, მეორე – უთარილო, პერგამენტზე შესრულებული სახარება კი – სომხურ გრიგორიანულ ეკლესიაში. ეს უკანასკნელი ხელის და ბრწყინვალედ შესრულებული მინიატიურების გათვალისწინებით შეიძლება XI-XII საუკუნეებს მივაკუთვნოთ. პირველი ხელნაწერი პარხლის მონასტრის კუთვნილებასა და კავკასიელების გვარის წარმომადგენელთა პირადი მინაწერები აქვს. კავკასიელები პარხლის მონასტრის მეპატრონეები იყვნენ. მეორე ხელნაწერი განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია მდიდრული ემალის მოჭედილობით, რომელზეც ფილიგრანულადაა ამოტვიფრული ჯვარცმა, ღვთის-მშობელი, იოანე ღვთისმეტყველი, ორი ანგელოზი და მხსნელის სახე ჯვარზე. ხელნაწერის წარმომავლობა უცნობია. მისი ერთი მინაწერის საშუალებით ვასკვნი, რომ ის წარმომადგენდა იშხნის საეპისკოპოსო კათედრის კუთვნილებას. ამ მინაწერში ნათქვამია: „ქრისტე ღმერთო, შეიწყალე იშხნის არქიეპისკოპოსი მაკარი. ქრისტეს მოსვლიდან 1650 წელი და ადამის მოსვლიდან 7254“.

დავტკბი ართვინის მხარის ძველი ტაძრებით, ტბებით ზემო შავშეთში, ოპიზით იმერხევის ხეობაში, ლოდისყანით⁶⁵ ართვინის ახლო და ანჩით გურჯი ბოლაზის ხეობაში. ანჩა თითქმის მთლიანად დანგრეულია და მისი მშვენიერი ორნამენტებიანი ქვებით აშენებულია სოფელ ანჩის მეჩეთი. ანჩის წარწერები არ შემონახულა.

თქვენ, რა თქმა უნდა, ნახავდით ოპიზის და დოლისყანის ერმაკოვისეულ ფოტოებს. სამწუხაროდ, არ გვაქვს ტბეთის ფოტოები. მაგრამ, ვიმედოვნებ, თბილისში არქეოლოგიური ყრილობის ჩატარებამდე ის გვეჩვენება. ტბეთი იმსახურებს, რომ ის გამოცდილმა ფოტოგრაფმა გადაიღოს და არა მხოლოდ ერთი ხედი, არამედ მისი ყოველი დეტალი. ტბეთის ორნამენტები მრავალფეროვანია და ისეთი დახვეწილი, რომ, ვფიქრობ, არ ჩამოუვარდება ამ ტიპის საუკეთესო ქართულ ორნამენტებს.

საერთოდ, სტილის მიხედვით ტბეთი ოპიზისა და ლოდისყანის შემდეგდროინდელია. სამწუხაროდ, [ტაძრის] შიგნით ბოძზე მაშენებლის ბარელიეფზე, რომელსაც ხელში ეკლესიის მოდელი უჭირავს, წრეზე შესრულებული რელიეფური წარწერა ისეა გადაშლილი, მისი გარჩევა შეუძლებელია. ჩრდილოეთის ფასადის

გარე წარწერა ნახევრად ჩამოშლილია. წარწერა სრული მხოლოდ სამრეკლოს გვიანდელ მინაშენშია. ამ წარწერის მიხედვით, სამრეკლო აშენებულია ათაბაგ მზეჭაბუკის მიერ (XV ს.). ოპიზაში ძველი ნაგებობებიდან ჯერ კიდევ შენარჩუნებულია მონაზვნების სენაკები. თლილი ქვით ნაშენებ ერთ-ერთ თაღში სატრაპეზოში მაშენებლის აშოტ კურაპალატის (X ს.) ფრესკაზე ამოკვეთილია: „ამ დარბაზებს მე, აშოტი, ვაშენებდი 4 წელი“.

უფრო მეტი წარწერები მოვიპოვე ლოდისყანიდან. წარწერებში მოხსენიებულია თქვენთვის უკვე ცნობილი მეფე სუმბატი (X ს.).

დასასრულ, უნდა შევნიშნო, რომ, ნანგრევების გამორჩევით მასიური ქვებით თუ ვიმსჯელებთ, არტანუჯის ეკლესია ერთ-ერთი შესანიშნავი ნაგებობათაგანი ყოფილა, მაგრამ წარწერები არ შემორჩა. ართვინში ვერანაირი კვალი ვიპოვე, რომელიც მიანიშნებდა იქ არქიტექტურული თვალსაზრისით საინტერესო ქართული ტაძრების არსებობაზე. საერთოდაც, ართვინი ძველი ქართული ქრონიკებითაც ნაკლებადაა ცნობილი...”

[1879]

გამოყენებული წყარო

კ. კეკელიძის სახ. საქართველოს ხელნაწერთა ეროვნული ცენტრი დიმიტრი ბაქრაძის არქივი, № 151

Eter Kavtaradze

Dimitry Bakradze epistolary heritage and South-west Georgia Summary

In Dimitry Bakradze Archives of Korneli Kekelidze National center of manuscripts (№151) preserved draft of report of his expedition in Tao-Klarjeti, which represents personal letter to Marie Brosset. The article perfectly presented the text of this report.

**აჭარის საგანმანათლებლო ცენტრები და პედაგოგები
მე-19 – მე-20 საუკუნეების მიჯნაზე
(ქუთაისის ცენტრალურ არქივში დაცული
მასალების მიხედვით)**

აჭარის საგანმანათლებლო ცენტრები, დღემდე წარმოადგენს მკვლევართა დაინტერესების სფეროს. აღნიშნული საკითხის ირგვლივ არაერთი მონოგრაფია და სამეცნიერო ნაშრომი გამოქვეყნებული, მაგრამ სრულყოფილად მაინც შეუსწავლელია. ჯერ კიდევ ბევრია საკვლევი, მათ შორის ქუთაისის ცენტრალურ არქივში დაცული აჭარის ისტორიის ამსახველ ფონდებში. ბათუმში ნამსახურები პედაგოგთა სიების ადრე გამოქვეყნებული ნაწილი ქუთაისის ცენტრალურ არქივში არსებული ფასდაუდებელი დოკუმენტების მხოლოდ ფრაგმენტია.

კვლევის მიზანია, წარმოვადგინოთ აჭარის საგანმანათლებლო ცენტრები და პედაგოგები, მე-19 – მე-20 საუკუნეების მიჯნაზე, ქუთაისის ცენტრალური არქივში დაცული მასალების მიხედვით, რომელთა უმეტესი ნაწილი მკვლევართა და მეცნიერთა უმრავლესობისთვის უცნობია.

1877-1878 წლების რუსეთ-თურქეთის ომში, რუსეთის გამარჯვების და ბათუმის – ბათუმის ოლქის ადმინისტრაციულ ცენტრად გამოცხადების შემდეგ დადგა საკითხი სწავლა-განათლების ახალი ცენტრების გახსნისა. რუსულ მხარესთან ერთდ, ქართული მხარის ინტერესი აღნიშნულ საკითხთან დაკავშირებით უდიდესი იყო. სახელმწიფოებრივი მნიშვნელობა ენიჭებოდა მომლილი საგანმანათლებლო სისტემის აღდგენას აჭარის რეგიონში.

მე-19-მე-20 საუკუნეების მიჯნაზე აჭარაში გახსნილი საგანმანათლებლო კერების ქრონოლოგია 1881 წლიდან იწყება და ილია ჭავჭავაძისა და ხუსეინ აბაშიძის ერთობლივი ძალისხმევით შედეგია.

1881 წ. მარტი – ბათუმში პირველი ქართული სკოლა გაიხსნა.

1881 წ. – ბათუმის საქალაქო სასწავლებელი დაარსდა.

1882 წ. – კონსტანტინე ერისთავის თაოსნობით და ინიციატივით, ბათუმში ქალთა ორწლიანი სასწავლებელი გაიხსნა, რომელიც მოგვიანებით მარიამის სახელობის ქალთა პროგიმნაზიად გადაკეთდა.

1889 წ. 8 ოქტომბერი – ბათუმის საოსტატო-სახელობო სასწავლებელი გაიხსნა.

1897 წ. – ბათუმის ვაჟთა გიმნაზია გაიხსნა.

1899 წ. – ბათუმში ქალთა ერთკლასიანი სასწავლებელი გაიხსნა.

1890 წ. – მისი უმაღლესობის, დიდი მთავრის მიხეილ ნიკოლოზის ძის სახელობის ვაჟთა გიმნაზია გაიხსნა.

1890 წ. – ბათუმის ქალთა გიმნაზია დაარსდა.

1911 წ. – ბათუმის საოსტატო-სახელობო სასწავლებელი გაიხსნა.

„ქუთაისის გუბერნიის მმართველობის“ მასალებში (ფონდი №130) დაცულია „ბათუმის ოლქის მიმოხილვა“, რომელიც ბათუმის ოლქის შესახებ შეიცავს მიმოხილვით და შემაჯამებელი ხასიათის ინფორმაციას (წლების მიხედვით). მიმოხილვაში ჩამოთვლილია ყველა ის სასწავლებელი, რომელიც აჭარის რეგიონში მე-19 – მე-20 საუკუნეების მიჯნაზე დაარსდა და არსებობდა 1910 წლისათვის (ფონდი №130, ს. 258, ფ.45-45ა). ამავე წყაროს მიხედვით ბათუმის საგანმანათლებლო დაწესებულებები იყოფა სახაზინო და საზოგადოებრივ სასწავლებლებად.

სახაზინო სასწავლებლები დაარსების ქრონოლოგია:

1883 წ. – ართვინის ორკლასიანი სოფლის დაწყებითი სასწავლებელი;

1895 წ. – ხოლოდნაია-სლობოდკას დაწყებითი ორკლასიანი სასწავლებელი;

1896 წ. – ჩურუქ-სუს ვაჟთა დაწყებითი ორკლასიანი სასწავლებელი.

საზოგადოებრივი სასწავლებლები დაარსების ქრონოლოგია:

1866 წ. – ბათუმის ბერძნული საქალაქო ორკლასიანი დაწყებითი სასწავლებელი;

1892 წ. – ბათუმის სომხური კათოლიკური სასწავლებელი;

1894 წ. – არტანუჯის სომხური სასწავლებელი;

1896 წ. – ბათუმის პუშკინის სახელობის მესამე ერთკლასიანი სასწავლებელი;

1897 წ. – ხულოს ორკლასიანი ნორმალური სასწავლებელი;

1898 წ. – კვირიკის ერთკლასიანი ნორმალური სასწავლებელი;

1898 წ. – სათლელ-რაბათის ერთკლასიანი სოფლის დაწყებითი სასწავლებელი;

1899 წ. – ბათუმის პუშკინის სახელობის პირველი ერთკლასიანი სასწავლებელი;

1901 წ. – ჩურუქ-სუს ქალთა ერთკლასიანი სოფლის დაწყებითი სასწავლებელი;

1903 წ. – ბათუმის პუშკინის სახელობის მეორე ერთკლასიანი სასწავლებელი;

1903 წ. – ქედის ორკლასიანი ნორმალური სასწავლებელი;

1903 წ. – ხერთვისის ერთკლასიანი სოფლის დაწყებითი სასწავლებელი;

1903 წ. – ბათუმის გოგოლის სახელობის მეოთხე ერთკლასიანი სასწავლებელი;

1904 წ. – კვირიკის ერთკლასიანი ნორმალური სასწავლებელი;

1906 წ. – ართვინის სომხური სასწავლებელი;

1907 წ. – ბათუმის სარკინიგზო ნორმალური სასწავლებელი;

1907 წ. – ორთაბათუმის ერთკლასიანი სოფლის დაწყებითი სასწავლებელი;

1908 წ. – ბათუმის გოგოლის სახელობის მეოთხე ერთკლასიანი სასწავლებელი;

1908 წ. – ბათუმის გოგოლის სახელობის მეხუთე ერთკლასიანი სასწავლებელი;

1909 წ. – მარადიდის ერთკლასიანი სოფლის დაწყებითი სასწავლებელი;

1909 წ. – სამწყაროს ერთკლასიანი სოფლის დაწყებითი სასწავლებელი;

1909 წ. – ერგე-ჩაქვის ერთკლასიანი სოფლის დაწყებითი სასწავლებელი;

1909 წ. – ბორჩხის ერთკლასიანი სოფლის დაწყებითი სასწავლებელი;

1909 წ. – ბარცხანის ერთკლასიანი სოფლის დაწყებითი სასწავლებელი;

1909 წ. – მურღულის ორკლასიანი ნორმალური სასწავლებელი;

1909 წ. – ბარცხანის ერთკლასიანი სოფლის დაწყებითი სასწავლებელი;

1910 წ. – დაგვის ერთკლასიანი სოფლის დაწყებითი სასწავლებელი;

1910 წ. – ბათუმის საეკლესიო-სამრევლო სკოლა.

ქუთაისის ცენტრალურ არქივში დაცული „სახალხო სასწავლებლების დირექციის“ ფონდი (ფონდი № 92) საშუალებას გვაძლევს გავეცნოთ იმ პედაგოგთა ნამსახურების სიებს, რომლებიც აჭარისა და გურიის რეგიონში მოღვაწეობდნენ მე-19 – მე-20 საუკუნეების მიჯნაზე. მიმოხილვას აჭარის ტერიტორიაზე არსებული სასწავლო დაწესებულებების პედაგოგებით დავიწყებთ:

ივანოვა ანტონინა ილიას ასული

ბათუმის ერთკლასიანი სარკინიგზო სასწავლებლის ხელმძღვანელი, 28 წლის, მართლმადიდებელი, 1904 წელს დაამთავრა დიდი მთავრის თბილისის ოლგა თეოდორეს ასულის ქალთა გიმნაზია.

1904 წელს დაინიშნა მასწავლებლად სამტრედიის სარკინიგზო სასწავლებელში.

1906 წელს გადაყვანილ იქნა ელისავეტოპოლის სარკინიგზო სასწავლებელში.

1911 წელს დაინიშნა ბათუმის სარკინიგზო სასწავლებლის ხელმძღვანელად.

ოჯახური მდგომარეობა- გაუთხოვარი

წლიური ხელფასი – 700 მან.

(ქ.ც.ა ფ. №92, ს.37, ფ.58-59)

ლოლუა მარია ელიზბარის ასული

ბათუმის საქალაქო დაწყებითი სასწავლებლის ხელსაქმის მასწავლებელი, 30 წლის, მართლმადიდებელი, 1902 წელს დაამთავრა თბილისის კერძო პროფესიული სასწავლებელი, აქვს თბილისის სახელოსნო მმართველობის მოწმობა.

1905 წელს მუშაობა დაიწყო ბათუმის საქალაქო დაწყებით სასწავლებელში.

ოჯახური მდგომარეობა- გაუთხოვარი.

(ქ.ც.ა ფ. №92, ს.37, ფ.87-88).

ქარცივაძე სოფიო იოთამის ასული

ბათუმის პირველი ქართული ერთკლასიანი გიმნაზიის მასწავლებელი, 30 წლის, მართლმადიდებელი, 1898 წელს დაამთავრა ქუთაისის წმიდა ნინოს სასწავლებელი.

1899 წელს დაიწყო მუშაობა ოზურგეთის საქალაქო სასწავლებელში.

ოჯახური მდგომარეობა- გაუთხოვარი

წლიური ხელფასი – 800 მან.

(ქ.ც.ა ფ. №92, ს.37, ფ.71-72).

მაგილნაია მარია გაბრიელის ასული

ჩურუქ-სუს ერთკლასიანი ქალთა სასწავლებლის ხელმძღვანელი, 30 წლის, მართლმადიდებელი, დაამთავრა ქუთაისის წმიდა ნინოს სასწავლებლის 9 კლასი.

1905 წელს მოეწყო ბათუმის ქალთა სასწავლებელში პედაგოგად.

1906 წელს ჩურუქ-სუს ერთკლასიანი ქალთა სასწავლებლის ხელმძღვანელია.

ოჯახური მდგომარეობა- გაუთხოვარი

წლიური ხელფასი – 400 მან.

(ქ.ც.ა ფ. № 92, ს.38, ფ.1-2).

მესხი ქეთევან ივანეს ასული

ბათუმის მეორე ქართლი საქალაქო დაწყებითი სასწავლებლის მასწავლებელი, 24 წლის, მართლმადიდებელი, 1907 წელს დაამთავრა ბათუმის ქალთა გიმნაზიის სრული კურსი და მიეცა ატესტატი.

1908 წელს დაინიშნა ბათუმის საქალაქო მუსულმანურ სასწავლებელში.

1911 წელს გადაყვანილ იქნა ბათუმის მეორე ქართულ საქალაქო დაწყებით სასწავლებელში პედაგოგად.

ოჯახური მდგომარეობა- გაუთხოვარი

წლიური ხელფასი – 800 მან.

(ქ.ც.ა ფ. №92, ს.38, ფ.16-17)

მურადოვი ივანე ქრისტეფორეს ძე

ჩურუქ-სუს ნორმალური სასწავლებლის მასწავლებელი, 25 წლის, მართლმადიდებელი, 1907 წელს დაამთავრა ქუთაისის სა-მასწავლებლო სემინარია.

1907 წელს დაინიშნა მასწავლებლად ერევნის სახალხო სასწავლებლის დირექციის ბაშნარაშების სასწავლებელში.

1912 წელს გადაყვანილ იქნა პედაგოგად მურღულის სკოლაში.

1910 წელს წარმატებული მსახურებისთვის, კავკასიის სასწავლო ოლქისგან მიიღო ჯილდო.

1914 წელს დაინიშნა ჩურუქ-სუს ნორმალური სასწავლებლის მასწავლებლად.

ოჯახური მდგომარეობა – დაოჯახებული, მეუღლე ელენე გიორგის ას. სულიდიძე, ჰყავს ქალიშვილი- ოლღა.

წლიური ხელფასი – 400 მან.

(ქ.ც.ა ფ. №92, ს.38, ფ. 20-23).

ოლხოვსკი ანტონინა პეტრეს ასული

ბათუმის სარკინიგზო სასწავლებლის მასწავლებელი, 26 წლის, მართლმადიდებელი, დაამთავრა დიდი მთავრის ოლგა თეოდორეს ასულის სახელობის თბილისის ქალთა გიმნაზია.

1908 წელს დაინიშნა მასწავლებლად მიხაილოვის სარკინიგზო სასწავლებელში.

1910 წელს გადაიყვანეს ბათუმის სარკინიგზო სასწავლებლის პედაგოგად.

ოჯახური მდგომარეობა- დასაოჯახებელი

წლიური ხელფასი – 480 მან.

(ქ.ც.ა ფ. № 92, ს.38, ფ.28-29).

სტროევა ელენე გიორგის ასული

ბათუმის პუშკინის სახელობის საქალაქო დაწყებითი სასწავლებლის მასწავლებელი, 33 წლის, მართლმადიდებელი, 1896 წელს დაამთავრა კავკასიის ქალთა ინსტიტუტი.

1905 წელს მუშაობა დაიწყო ბათუმის პუშკინის სახელობის საქალაქო დაწყებითი სასწავლებლის მასწავლებლად.

ოჯახური მდგომარეობა- გაუთხოვარი

წლიური ხელფასი – 600 მან.

(ქ.ც.ა ფ. №92, ს.38, ფ.51-52).

სურგულაძე მარია მიხეილის ასული

ბათუმის საქალაქო დაწყებითი მუსულმანური სკოლის მასწავლებელი, 25 წლის, მართლმადიდებელი, 1907 წელს დაამთავრა ბათუმის ქალთა გიმნაზიის სრული კურსი.

1911 წელს ბათუმის ქალაქის მმართველობის დადგენილებით არჩეულ იქნა მასწავლებლად ბათუმის საქალაქო დაწყებით მუსულმანურ სკოლაში.

ოჯახური მდგომარეობა- გაუთხოვარი

წლიური ხელფასი – 400 მან.

(ქ.ც.ა ფ. №92, ს.38, ფ.53-54).

ჩაპლიგინი არსენი მიხეილის ძე

ჩურუქ-სუს ორკლასიანი ნორმალური სასწავლებლის მასწავლებელი, 23 წლის, მართლმადიდებელი, 1911 წელს დაამთავრა ქუთაისის სამასწავლებლო სემინარიის სრული კურსი.

1911 წელს დაინიშნა ჩურუქ-სუს ორკლასიანი ნორმალური სასწავლებლის მასწავლებლად.

ოჯახური მდგომარეობა- დასაოჯახებელი

წლიური ხელფასი – 360 მან.

(ქ.ც.ა ფ. №92, ს.38, ფ.76-77).

შარაშიძე ტროფიმი დავითის ძე

ბათუმის მეორე საქალაქო დაწყებითი ექვსკლასიანი სასწავლებლის ხელმძღვანელი, კოლეგიის რეგისტრატორი, 50 წლის, მართლმადიდებელი, მიღებული აქვს ვერცხლის მედალი ალექსანდრის ლენტით, დაამთავრა ქუთაისის სამასწავლებლო სემინარიის სამი კლასი.

1886 წელს დაინიშნა კორცხელის დაწყებით სასწავლებელში პედაგოგად.

1888 წელს დაინიშნა ზედამხედველად წალენჯიხის ორკლასიან სასწავლებელში.

1891 წელს გადაყვანილ იქნა ქვათანის ორკლასიან სასწავლებელში ზედამხედველად.

1892 წელს გადაყვანილ იქნა ბასილეთის ორკლასიან სასწავლებელში.

1899 წელს გადაყვანილ იქნა ციხის ორკლასიანი დაწყებითი სასწავლებლის ზედამხედველად.

1903 წელს დაინიშნა ბათუმის მეორე საქალაქო დაწყებითი სასწავლებლის პედაგოგად.

1905 წელს დაინიშნა ბათუმის მეორე საქალაქო დაწყებითი სასწავლებლის ხელმძღვანელად.

ოჯახური მდგომარეობა- დაოჯახებული, ჰყავს ხუთი შვილი- თინათინ, სამსონ, ზაქარია, მიხეილი და ილია.

წლიური ხელფასი – 800 მან.

(ქ.ც.ა ფ. №92, ს.38, ფ.105-106).

შარაშენიძე ემილია გრაციონის ასული

ჩურუქ-სუს ქალთა სასწავლებლის მასწავლებელი, 37 წლის, მართლმადიდებელი, 1895 წელს დაამთავრა ყაზანის ქალთა გიმნაზია, 1896 წელს დაამთავრა სარატოვის მერვე ქალთა გიმნაზია.

1812 წელს დაინიშნა ჩურუქ-სუს ქალთა სასწავლებლის მასწავლებლად.

ოჯახური მდგომარეობა- ქვრივი

წლიური ხელფასი – 300 მან.

(ქ.ც.ა ფ.№ 92, ს.38, ფ.109-110).

მგელაძე ფილიპე ბუჭუს ძე

ბათუმის პუშკინის სახელობის საქალაქო ერთკლასიანი სასწავლებლის პედაგოგი, 31 წლის, მართლმადიდებელი, დაამთავრა კავკასიის სამასწავლებლო სემინარიის სრული კურსი.

1892 წელს დაინიშნა სიმონეთის ერთკლასიან სასწავლებელში პედაგოგად.

1894 წელს გადაყვანილ იქნა დეაბზუს სასოფლო სასწავლებელში პედაგოგად.

1895 წელს ზედამხედველია შემოქმედის ორკლასიანი სასოფლო სასწავლებელში.

1897 წლიდან გადაყვანილ იქნა ბახვის ორკლასიან სასწავლებელში პედაგოგად.

1899 წლიდან ბათუმის პუშკინის სახელობის საქალაქო ერთკლასიანი სასწავლებლის პედაგოგია.

ოჯახური მდგომარეობა- დაოჯახებული, მეუღლე ანნა სტანისლავის ას. სოლმოროვა, უშვილო.

წლიური ხელფასი – 800 მან.

(ქ.ც.ა ფ. №92, ს.20, ფ.1-2).

გერასიმოვი გიმოთე არქიფოს ძე

ართვინის ნორმალური ორკლასიანი სასწავლებლის პედაგოგი, 23 წლის, მართლმადიდებელი, განათლება მიიღო ხერსონის პედაგოგიურ სემინარიაში. 1906 წელს ავადმყოფობის გამო დაამთავრა აღნიშნული სასწავლებლის მხოლოდ 3 კლასი.

1909 წელს მიიღო დაწყებითი სასწავლებლების პედაგოგის დიპლომი.

1910 წელს არის მეორე მასწავლებელი ჩურუქ-სუს ნორმალურ სასწავლებელში.

1911 წელს გადაყვანილ იქნა ართვინის ნორმალურ სასწავლებელში პედაგოგად.

ოჯახური მდგომარეობა- დასაოჯახებელი

წლიური ხელფასი – 400 მან.

(ქ.ც.ა ფ. №92, ს.37, ფ.11-12)

მამალაძე ვლასი ლუკას ძე

ხულოს ორკლასიანი ნორმალური სასწავლებლის ზედამხედველი, 29 წლის, მართლმადიდებელი, განათლება მიიღო ტოპოლსკის სასულიერო სემინარიაში. სპეციალური პროგრამის ჩაბარების შემდეგ, ქუთაისის კლასიკური გიმნაზიის პედაგოგიური საბჭოს გადანიშნულებით, მოიპოვა რუსული ენის პედაგოგის კვალიფიკაცია.

1907 წელს დაინიშნა უფროს პედაგოგად ხევის ორკლასიან სასწავლებელში.

1911 წელს გადაყვანილ იქნა პედაგოგად სამტრედიის ორკლასიან სასწავლებელში.

1912 წელს დაინიშნა ხულოს ორკლასიანი ნორმალური სასწავლებლის ზედამხედველად.

ოჯახური მდგომარეობა- დასაოჯახებელი

წლიური ხელფასი – 400 მან.

(ქ.ც.ა ფ. №92, ს.38, ფ.3-4).

სოლნიშკინი ნიკოლოზი ემელიანეს ძე

ართვინის ნორმალური სასწავლებლის ზედამხედველი, 31 წლის, მართლმადიდებელი, 1901 წელს დაამთავრა ქუთაისის პედაგოგიური სემინარია.

1901 წელს დაინიშნა ახალ სენაკის ნორმალურ სასწავლებელში პედაგოგად.

1903 წელს გადაყვანილ იქნა ართვინის ნორმალურ სასწავლებელში პედაგოგად.

1910 წელს დაინიშნა ართვინის ნორმალური სასწავლებლის ზედამხედველად.

ოჯახური მდგომარეობა- დაოჯახებული, მეუღლე ვირნოს-
სკი პოლინა ვლადიმერის ასული, ჰყავს ორი შვილი- ვალენტინა
და ელენა.

წლიური ხელფასი – 450 მან.

(ქ.ც.ა ფ. №92, ს.38, ფ.46-47).

ტურვანდოვი რაფაელი სიმონის ძე

ბათუმის, მისი უდიდებულესობის მთავარ ნიკოლოზ მიხეი-
ლის ძის სახელობის, გიმნაზიის პედაგოგი, 23 წლის, კათოლიკე.

1901 წლიდან არის ბათუმის, მისი უდიდებულესობის მთა-
ვარ ნიკოლოზ მიხეილის ძის სახელობის, გიმნაზიის პედაგოგი.

ოჯახური მდგომარეობა- დასაოჯახებელი

წლიური ხელფასი – 400 მან.

(ქ.ც.ა ფ. №92, ს.38, ფ.59-60).

კვეტაიშვილი ლუკა დარისპანის ძე

მარადიდის სასწავლებლის გამგე, 32 წლის, მართლმადიდე-
ბელი, 1898 წელს დაამთავრა ოზურგეთის საქალაქო სასწავლებ-
ლის სრული კურსი.

1899 წელს დაინიშნა ამბროლაურის სასწავლებელში პედა-
გოგად.

1899 წელს გადაყვანილ იქნა გამგედ ჩასავალის სასწავლე-
ბელში.

1903 წელს გადაყვანილ იქნა უწერის სასწავლებლის გამ-
გედ.

1906 წელს დაინიშნა ჯიხანჯირის სასწავლებლის პედაგო-
გად.

1908 წელს გადაყვანილ იქნა ლანჩხუთის სასწავლებელში
პედაგოგად.

1909 წელს გადაყვანილ იქნა მურგულის სასწავლებლის ზე-
დამხედველად.

1912 წლიდან არის მარადიდის სასწავლებლის გამგე.

ოჯახური მდგომარეობა- დაოჯახებული, მეუღლე ვარვარა
მელქისედეკის ასული ერისთავი, შვილები- ვარვარა და გიორგი.

წლიური ხელფასი – 400 მან.